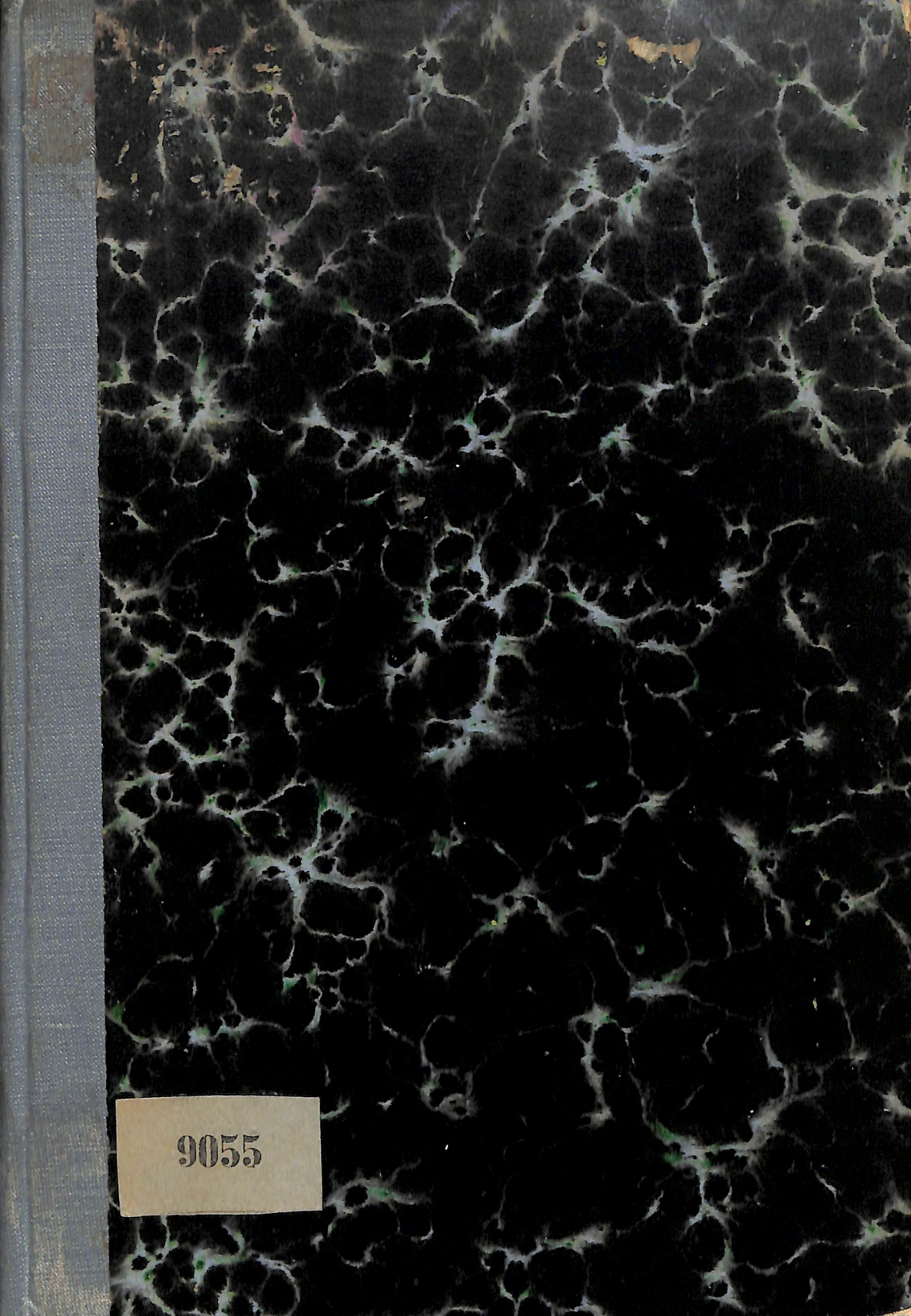

9055

~~4955~~

~~5317~~

5364

5364

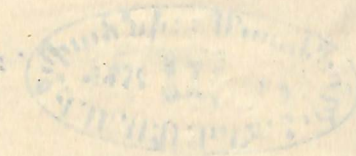
Փոխադրութիւն ուսանելից

Պրն. Է. 20 1904.

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԶԱՆՈՒՄԱՆԷՐԻ

Ա. Ե. ԲԱՆԻՍԻՆԻ

Արամայրոյն «Քաղաքի» թիւից

ԵՐԵՎԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1913

4955

ԽՈՒԼ ՎԱՅՐՈՒՄ

Փոխադրութիւն տաւերէնից

ԳԻՆԸ Է 20 ԿՈՊ.

ՊՕՂՈՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ-ԲԵ

Ա. Եղիաշէր հոգ. Եւնարազ
Տաղ Եւնարազ

Արսասպաժ «Ռազմիկ» քերից

ԵՐԵՒԱՆ
ՏՊԱՐԱՆ «ԿՈՒՆՏՈՒՐԱ»
1913

ՆԵՐՐՈՒՄ ԵՄ ԱՍՅՆ ԱՆՂՐԱՆԻԿ ՓՈԽԱՂՐՈՒԹԻՒՆՈՒ

ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ՔՐՕՁՍ

ՄԱՐՑ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Վ Ի Ն

ԽՈՒՎ ՎԱՅՐՈՒՄ

Կառուցուկէ գործարանի գործարանատէր Միքայէլ Իրօլիանինը սայլով գնաց մօտակայ անտառը՝ գնելու հարկաւոր մթերք իւր գործարանի համար:

Նա գործարանը և գրասենեակը թողեց կառավարելու իւր անդրանիկ աղջկան, Սննային:

Առաջներում Իրօլիանինը գործարանում կառավարիչ էր պահում, բայց այն օրից, երբ իւր աղջիկը Հէլսինգֆօրսի համալսարանը աւարտեց, այլևս կառավարչի պէտք չունեցաւ, աղջիկը լիովին նրան փոխարինեց:

Այս շատ հասարակ կերպով պատահեց:

Ուսանողուհին արձակուրդի ժամանակ տուն վերադառնալով, իւր հօր գործարանի գործերով հետաքրքրեց, ամեն ինչ մեծ ուշադրութեամբ գննեց, տեղեկութիւններ հաւաքեց, և երբ համալսարանը աւարտելուց յետ վերադարձաւ տուն, մի օր ասաց հօրը.

— Ես տեսնում եմ, հայրիկ, որ մենակ քեզ համար շատ ծանր է այդքան գործը կառավարելը, և բացի դրանից՝ գործերը շարունակ ընդարձակում են, ուրիշ մարդկանց ձեռը տալ այդ գործերը կառավարելու անկարելի է, ձեռնառու չէ: Եթէ կամենաս, ես կը մնամ այստեղ քեզ մօտ, քո գործերում օգնելու:

Միքայէլը զարմանքով նայեց իւր աղջկան և ապա հարցրեց.

— Իսկ քո զբաղմունքները, չէ՞ որ դու կամենում էիր շարունակել քո բժշկական ուսումը:

— Այո, առաջ ես իսկապէս այդ բանն էի մտածում, բայց այժմ ես հասկացայ, որ տանը մնալով աւելի օգուտ կարող եմ տալ, կարծում եմ իմ այստեղ մնալս արգելք չի կարող լինել սովորելու և այդ մասնագիտութիւնը՝ գրքեր կան կարգալու, իսկ չեղածն էլ կարելի է Հելսինգֆօրսից բերել տալ:

Աղջկայ կտրուկ խօսքերից երևում էր, որ նա հաստատապէս վճռել է իւր հօրը օգնելու:

— Ի՞նչ արած, եթէ իսկապէս դու կամենում ես գործարանի գործերով զբաղել՝ դա ինձ համար անշափ յարմար և ուրախալի է. Յովհաննէսը և Մատթէոսը դեռ շատ են փոքր. ես այսուհետեւ հանգիստ կը լինիմ, որ իմ մահից յետոյ գործս կը մնայ ամուր և հաւատարիմ ձեռքում: Կինս գործարանի գործերից ոչինչ տեղեկութիւն չունի, այսինքն նրան մեղադրել չի կարելի, քանի որ նա զբաղւած է միշտ տնտեսական հոգսերով:

Այդ օրւանից սկսած Աննան ամբողջապէս իրեն նւիրեց գործարանական կեանքին և գործերին:

Նա ինքն էր գործարանի և գրասենեակի հաշիւները պահում, վարձելով երեք օգնականուհիներ իրեն:

Ամեն մի րոպէ այդ հաշիւներից կարելի էր իմանալ գործերի դրութիւնը:

Աննան էր կառավարում նոյնպէս մթերքների շտեմարանը. առանց նրա գիտակցութեան ոչ մի առարկայ իւր տեղից չէր շարժւում:

Հայրը միայն ապրանքի արտադրութիւններին գննում էր, իսկ նրա բացակայութեան ժամանակ՝ այդ գործն էլ իւր դեռահաս աղջիկն էր կատարում:

Զը նայելով որ այդ գործարանում 100-ից աւել բանւորներ կային, բայց ոչ մի անգամ չէր պատահել, որ նրանց

մէջ անհամաձայնութիւններ առաջ գար և գործը կանգ առնէր:

Աննան գիտէր նրանց հետ վարւելու ձևը: Նա կատարում էր նրանց այն պահանջները՝ որոնք քիչ ու շատ օրինաւոր էին և գործարանին փաստ չէին կարող տալ, իսկ մերժում էր այն անհիմն պահանջները՝ որոնք փաստել կարող էին գործարանին: Բանւորները այդ շատ լաւ էին հասկացել, որ աւելորդ պահանջներ անելը դատարկ բան է և իզուր տեղը ժամանակը կորչում է:

— Միւսնոյն է, դրանից ոչինչ դուրս չի գալ, ասում էին նրանք նոր ընդունւած բանւորներին, որոնք կամենում էին խնդրել Աննայից՝ աշխատավարձի յաւելում. նա ոչ մի կոպէկ չի աւելացնի:

— Իսկ մենք այն ժամանակ գործադուլ կանենք:

Աւելի հասակաւոր բանւորները ծագրելով, գլուխները թափ կը տային ասելով.

— Գործադուլ մի արէք, միւսնոյն է, ուրիշ գործարաններում սրանից աւել չէք կարող ստանալ, և բացի դրանից՝ Աննան ձեզ ուղիղ հաշիւ կը ներկայացնի և կը բացատրէ ձեզ թէ ինչո՞ւ գործարանատէրերը չեն կարող աւել վճարել. այն ժամանակ դուք կը համոզւէք:

Ներատասարդները նրանց հաւատ չընծայելով՝ անձամբ գնացին գրասենեակ, առաջարկելով իրենց պահանջները:

Աննան շատ հանգիստ և առանց վրդովւելու, նրանց բոլոր հարցերին պատասխանելուց յետոյ, պարզ կերպով նրանց ցոյց տւեց թւանշաններով, որ նրանց պահանջածը անկարելի է, այդ աշխատավարձի յաւելումով գործարանը ստիպւած կը լինի փակւելու:

— Նոյնապէս որ մենք մեր գործարանը փակեցինք, դուք ձեր պահանջներով կը ներկայանաք մի ուրիշ գործարանատիրոջ, նա նոյնպէս այդ պահանջներին բաւարա-

բութիւն տալ չը կարողանալով, ստիպւած կը լինի նոյն-
պէս փակել իւր գործարանը: Այն ժամանակ ազատ և
պարապ մարդիկ շատ կը լինեն, ինչ պէտք է անեն նրանք.
ստիպւած կը լինին տւելի աժան օրավարձով գործելու,
որպէսզի կարողանան իրենց գոյութիւնը պահպանել:

Այդ խօսքերի ազդեցութեան ներքոյ՝ նրանք վերա-
դարձան գործարան և այնուհետեւ երկար ժամանակ աշ-
խատավարձի յաւելման համար ոչ մի խօսք չեղաւ:

Մի անգամ Աննայի հայրը մեծ օգուտով քաղաքում
ապրանք ծախեց. Աննան նրա հետ խորհրդակցեց և առա-
ջարկեց որ այդ վերցրած շահի մի մասն էլ բանւորներին
բաժին հանւի. հայրը համաձայնեց:

Փողը յանձնեցին բանւորներից ամենամեծին՝ որը
պարտաւոր էր հաւասար կերպով բաժանել իւրայինների
մէջ. նա զարմանալով հարցրեց գործարանատիրուհուց.

— Ինչո՞ւ համար էք դուք այս փողը մեզ ընծայում:

Աննան ժպտալով ասաց.

— Հայրս այս անգամ ապրանքը սովորական գնից ա-
ւելով է ծախել, ուստի այդ աւել վերցրած օգուտը նա
հաւասար կերպով բաժանում է ձեր և իրեն մէջ:

Դա բաւականի յարմար առիթ էր գործարանատիրոջ
համար, ցոյց տալու բանւորներին, որ իսկապէս գործա-
րանատէրը մտածում է նոյնպէս բանւորների համար:

Աննան, ահա հինգ ամբողջ տարի էր, որ իւր հօր
գործարանում անխոնջ կերպով աշխատում էր. նա յիշում
էր երբեմն իւր ուսանողական կեանքը. ինչքան աշխա-
տանք էր գործ դրել իւր ընկերներից յետ չը մնալու հա-
մար, և ինչպէս շարունակ համալսարանի ուսուցիչը գո-
վում էր Աննայի ջանասիրութիւնը և նրան օրինակ էր
ցոյց տալիս իւր ընկերներին:

— Օ, Աննա Իրօլիանինը շատ հեռու կը գնայ, նա

ամեն ինչ ըմբռնում է, իմ կարգացածներից գրեթէ մեծ
մասը իւրացնում. և ես հաւատացած եմ, որ նա կը տի-
րապետէ շուտով բժշկական գիտութիւնն էլ:

Այս բոլորը Աննան յիշում էր և անցեալի գեղեցիկ
պատկերը ներկայանում նրան. քիչ չէր պատահել, որ այդ
յիշողութիւնները դառն արտասուք չը քամէին Աննայի
մեծորակ աչքերից. նա լաւ տեսնում և հասկանում էր,
որ ինքը հասարակ և խուլ վայրում է ընկած, թառամող
ծաղիկ է, ոչ ոք նրան չի սիրում, չի դրադուում. փակւած
սենեակի մէջ, հեռու մարդկութիւնից, ընկերական քաղցր
շրջանից... նրա այդ երկարամեայ աշխատանքը մի տեսակ
մոռացնել էր տւել իւր հին իզէակաները, գաղափարները.
նա մի տեսակ մեքենայ էր դարձել, առաւօտեան շատ
կանուխ գործելով մինչև ուշ գիշեր:

Յոյս դնել երիտասարդ օգնականուհիների վրայ՝
դժւար էր, թէև նրանք ամբողջ օրը թեքւած դէպի գրա-
սեղանները՝ անխոնջ կերպով աշխատում էին: Աննան
տեսնում էր այս սրտով գործողներին և վարձատրում,
բայց նրանց յուսալ և գործի ղեկը թողնել նրանց ձեռքը,
շատ դժւար էր և ոչ այնքան էլ յարմար, քանի որ դեռ
շատ երիտասարդ և անփորձ էին: Աննայի հայրն էլ էր
զարմանում, որ իւր բացակայութեան ժամանակ գործերը
այնքան հմտութեամբ էին առաջնորդւում, որ մինչև ան-
գամ, երբ դեռ Աննան չըկար ու գործարանը կառավարում
էր մի կառավարիչ, այսպիսի ապրանք չէր արտադրւում
և գործերը այնպէս չէին ընթանում ինչպէս այժմ. իսկ
բանւորների անվերջ վէճերը կառավարչի օրով—անտա-
նելի էին. այժմ թէ ապրանքն է լաւ դուրս գալիս, և թէ
բանւորները հնազանդութեամբ կատարում և լսում են
իրենց գործարանատիրուհու ամենաչնչին կարգադրու-
թիւնը և հրամանը:

Միքայէլը մի քանի օրով գնաց անտառի մի կողմը՝ որտեղ նա կամենում էր գործարանին վերաբերեալ ատաղձ գնել և որը այնքան էլ մօտ չէր գործարանին։

— Ես հաւանական է հինգ օրից կամ թէ աւելի ուշ՝ մի շաբաթից կը վերադառնամ. դու գիտես, որ ես բանը չը տեսած՝ փող չեմ վճարում, ես այդպէս եմ սիրում։

— Իրաւունք ունիս, հայրիկ, այդպէս անելու, առանց ուշադրութեան և հսկողութեան ոչ մի գործ չէ կարող յաջող առաջ գնալ։ Այս ասելով, Աննան համբուրւեց իւր հօր հետ, որը արդէն բարձրացել, նստել էր մի արագավազ ձիու վրայ։

— Անացէք բարեաւ, Յովհաննէս, Մատթէոս, Սիրանոյշ, ասաց գործարանատէրը, բարձրացնելով մտրակը՝ ձին սլացաւ առաջ, թողնելով Աննային և երեխաներին միևնոյն կանգնած տեղում։

Նա անցաւ հովտի միջով, որտեղից մեծ աղմուկով հոսում անցնում էր մի գետակ և, որը բանեցնում էր Միքայէլի գործարանի անիւները։

Գործարանի երկյարկանի շինութիւնը տարածւած էր երկաթուղու գծի հետ զուգահեռաբար, բաժանւած լինելով մի խոր գետով։

Իրօլիանինը շինել էր տւել իւր գործարանի մօտ մի ջրանցք, որպէսզի ջուրը բանեցնէ իւր գործարանի մեքենաների անիւները։ Նոյն տեղում մի ուրիշ բացւածք էր պատրաստել՝ որ ջրի աւելացման, հեղեղի ժամանակ՝ ջուրը բաց թողնւի մի ուրիշ կողմ, որ հեղեղը չը կարողանայ մի որևէ վնաս տալ գործարանին։

Թէև ամբողջ տարին ջուրը քիչ չէր լինում գործարանի անիւները պատեցնելու համար, բայց և այնպէս, նա երկու շոգեմեքենայ էր բերել տւել, որ հակառակ դէպքում գործը երեսի վրայ չը մնայ, թէև նրանց օգնու-

թեանը շատ քիչ էր պատահում որ դիմէին, չէ որ ջուրը ձրիապէս գործում էր, էլ ի՞նչ կարիք կար այդ շոգեմեքենաներին։

Նոյն գծի վրայ գտնւում էին ուրիշ ճախարակային գործարաններ, որոնք նոյնպէս օգտւում էին ձրիապէս ջրից։

Գետից մի փոքր վերև, դէպի սարը տարածւած էր ոչ այնքան մի մեծ գիւղ. ներքևից գեղեցիկ կերպով երևում էր լենտի նման տարածւած ճանապարհը, որը բարձրանում էր աւելի ու աւելի վեր։ Ճանապարհի միւս կողմը, որտեղ տարածւած էին գործարանների շինութիւնները, ծածկւած էր եղևնախտով. ահա հէնց այդտեղ էր ապրում գործարանատիրոջ ընտանիքը. միայն Աննան զրասենեակին կից մի սենեակում էր ապրում, նա պէտք էր առաւօտեան վաղ վեր կենար և գործով զբաղւէր, ահա հէնց այդ պատճառով էր նա այդ սենեակը իրեն համար ընտրել, թէև նա ճաշում էր մեծ տան մէջ, բայց առաւօտեան կօֆէն և երեկոյեան թէյը բերում էին այդտեղ։ Բանւորների բնակարանը շինւած էր սարի ստորոտում. հեռից կարելի էր նկատել նրանց կարմիր պատերը և սև տանիքը. աւելի ցած ընկած էին դաշտը և մարգագետինները, որոնք ծածկւած էին լինում շարունակ թարմ խոտով, գեղեցիկ ծաղիկներով, կանաչներով. իսկ այդ բոլորի միջով անց էր կենում փայլուն գետակը։ Յուլիս ամսի կէսն էր. այս տարի ամառը շատ երաշտ և տաք էր, երբեմն միայն անձրևում էր՝ որով կարողանում էին բոյսերը քիչ թարմանալ։

Գործարանում գործը եռում էր։

Աննան իւր հօրը ճանապարհ դնելուց յետոյ, եկաւ զրասենեակ և իւր սովորական տեղը բռնեց։

Գրասենեակում նստած զբաղւած էին նրա երեք օգ-

նականուհիները. նրանք այնքան զբաղւած էին, որ Ան-
նայի ներս մտնելուց չլուխներն անգամ չը բարձրացրին.
գործ շատ կար և հէնց այդ պատճառով էլ պէտք է նը-
րանք գործէին, առանց մի բոպէ ձեռները հանգիստ թող-
նելու:

— Հեղինէ, ասաց Աննան զբաղւած աղջկան, Իմանի-
նի Փիրմայի հաշիւները գրել վերջացրե՞լ ես:

Աղջիկը լուռ կերպով տետրակներն միջից մի թերթ
գրած թուղթ հանելով, ներկայացրեց Աննային, որը ուշա-
գրութեամբ գննելուց, յետ տւեց երկրորդ պաշտօնունհուն,
ասելով.

— Սօնա, վերաբառապէս այս հաշիւը:

Կարճահասակ և լիք Սօնան իսկոյն վեր կացաւ տե-
ղից և արագ կերպով սկսեց հաշիւները պողպատէ գործի-
քի տակ վերաբառապէս:

Գրասենեակ մտաւ գործարանի գործակալար Յով-
հաննէսը.

— Յարգելի Աննա, գործարանում քօրի պէտք կայ:

Աննան վերջին հայեացք ձգեց գրասենեակում գոր-
ծող պաշտօնունհիներն վրայ, ապա պատի վրայից կախ-
ւած մեխից ցած բերեց մի մեծ կապ բանալիներ, կապեց
գոգնոցը և դուրս եկաւ բակը:

Ապրանքների շտեմարանը դտնւում էր անտառի մօտ:

Գործարանատիրուն իւր ձեռքով բաց արեց և դուրս
բերեց դռան մեծ կողպէքը՝ տղամարդու պէս:

Դուռը ծանր բացւեց. քիմիական բաղադրութիւննե-
րից պատրաստւած լիքը ամաններից բուրոդ անախորժ
հոտը զիպաւ ներս մտնողների ուռնգերին. Աննան գոր-
ծակատարի հետ ներս մտաւ:

— Վերցրէ՛ք ինչքան հարկաւոր է, ասաց Աննան:

Գործը վերջացնելուց յետ՝ դուռը կողպելով գնացին

դէպի գործարան:

Մեծ տակառները լցւում էին բնափայտի մանր աղ-
ւածքի զանգւածով: Բանւորները շտապ-շտապ կրում էին
բնափայտը և լցնում աւելի մեծ տակառների մէջ, որը
զանգւածով մեքենայի ձագարից էր ծորում:

Աննան հմուտ գործին, ակնարկ ձգեց այդ կենդա-
նութիւն ստացած աշխատանքին. այդ զանգւածից մի
բուռ վեր առաւ տեսնելու՝ արդեօք մանր է աղացւած.
յետոյ գնաց մեքենավարի մօտ՝ հարցնելով.

— Ձրանցբում ջուրը բաւարձը է թէ ոչ, անիւները
լաւ շարժւում են:

Ծեր մեքենավարը գլխով գրտկան պատասխան տւեց,
շարունակելով իւր գործը:

Աննան սովոր էր այդպիսի պատասխանների. ծեր
մեքենավարի վրայ էլ այնքան նա չը բարկացաւ:

Այդտեղից նա անցաւ մի ուրիշ բաժանմունք, որտեղ
աղւած բնափայտը փոխւում էր խտացած թանձր զանգ-
ւածի, այսինքն քառլշուկի:

Գործարանատիրուն յամեն ինչ նայեց, կարգադրեց.
նա տեսաւ նոյնպէս պատուհանի առաջ նստած աղջիկ
բանւորներին, որոնք բաց էին անում կառլշուկի յետար-
ւած շերտերը:

Իւր բոլոր տեսածներից դո՛հ, նա վերադարձաւ դէպի
գրասենեակ: Մինչև այնտեղ հասնելը նա համբեց բակի
մէջ եղած պատրաստի ապրանքների հակերը:

— Յարգելի Աննա, ձեզ հեռախօսի մօտ կանչում են,
դիմաւորեց նրան դռան շէմքի մօտ Սօնան:

Աննան լուռ և գլուխը քարշ գցած՝ գնաց հեռախօսի
սենեակը:

— Երկու հոգի բանւոր ձեզ գրասենեակում սպասում
են, ասաց նրա յետևից Սօնան:

Հեռախօսի մօտ երկար չը մնաց Աննան, իսկոյն վերադարձաւ գրասենեակ, որի մուտքի մօտ նստել էին երկու տղամարդ։ Երկուսն էլ շատ հասարակ հագուստ ունէին հագած։

Առաջին կոշտ ձեռքերից, երեսի թախծոտ գծերից, թեքած մէջքից պարզ երեւում էր, որ նա վաղուցւայ բանւոր պէտք է եղած լինի և ծանօթ բոլոր մեքենաներին և և գործիքներին։ Նրա ընկերը թէև շատ էր ուղուամ իւր ընկերոջը նմանիլ, որպէս հին բանւոր, բայց նկատուում էր, որ նա այնքան էլ շուտ չէ ծանօթացել գործարանի կեանքին. նրա կազմածքը լիքն էր, ուժեղ, առողջ. դեղին, թաւշանման հաստ բեխերը դէմքին առնական, սիրուն ու վսեմ երևոյթ էին տալիս. խիտ մազերն անհոգ կերպով դուրս էին թափւած գլխարկի տակից և սփռւած նրա գեղեցիկ ձևով և կերպարանքի վրայ. շագանակագոյն աչքերը վառվռուն կերպով այս և այն կողմն էին շուռ գալիս. մի խօսքով իսկական տղամարդ էր։ Աննային տեսնելով՝ ծերը վեր կացաւ, հրելով իւր ընկերոջը նոյնպէս վեր կենալու։

— Մենք եկել ենք ձեզնից խնդրելու արդեօք ձեր գործարանում ինձ և իմ այս ընկերոջս համար տեղ կը լինի՞ գործելու։

Աղջիկը ուշադրութեամբ նայելով խօսակցին, իսկոյն ճանաչեց իրենց անցեալ տարւայ բանւոր Թովմասին.

— Աւելի շուտ, ես լաւ չը գիտեմ, հարկաւոր է գործակատար Յովհաննէսից հարցնել, բայց ես չեմ կարծում որ մեր պայմանները ձեզ հաճոյ լինի, Թովմաս, քանի որ դուք անցեալ Յունւար ամսին ասացիք որ շաբաթական հինգ մարկ ձեզ բաւականութիւն չէ կարող տալ, և այն օրից ի վեր մեր պայմանները չեն փոխւել, մնացել են նոյն աշխատավարձերը՝ որոնցով դուք գոհ չէիք, ուրեմն

իմ կարծիքով դուք համաձայն էք կարող լինել այս պայմաններին։

Թովմասը ամբողջ մարմնով կծկւեց.

— Իսկ եթէ այժմ ես հին պայմաններով համաձայնւելիւ լինիմ, ասաց Թովմասը, հաւատացած լինելով, որ կրկին մերժման պիտի հանդիպի։

— Հազիւ թէ դուք մեզ պէտք լինիք, քանի որ հայրս մի անգամ դուրս արած բանւորին կրկին տեղ չէ տալիս իւր գործարանում։

— Յարգելի օրիորդ, այս անգամ զիջեցէք, լսեց մինչև այդ ժամանակ լուռ կանգնած երիտասարդ բանւորի ձայնը։

Աննան յանկարծ սարսռաց. այդ ձայնը նրան ծանօթ թւաց, կարծէք թէ ի տեղ նա լսել էր այդ ձայնը. հակառակ իւր կամքին՝ սկսեց ուշադրութեամբ նրան նայել.

«Ո՛չ, ես նրան չեմ ճանաչում» ասաց Աննան ինքնիրեն։

— Ես երբէք ձեզ մօտ չեմ եղել, ինձ ընդունեցէք, ես ձեր բոլոր պայմանների հետ համաձայն և շատ լաւ բանւոր կը լինիմ, միայն խնդրում եմ, Թովմասին նոյնպէս ընդունեցէք։

— Ի՛նձ ևս ընդունեցէք, յարգելի օրիորդ, առաջւայ դատարկաբանութիւններն այլևս ինձնից չէք տեսնիլ, աղերսանքով խնդրեց ծերը։ Ահա երկու օր է, որ ոչինչ չեմ գրել բերանս...

Աննան տատանման մէջ էր. ընդունել վերջինին, թէ ոչ.

— Շատ լաւ, եթէ գործակատարը ինձ կը յայտնէ, որ գործարանում ազատ տեղ կայ, այն ժամանակ ես ձեր երկուսին էլ կընդունեմ մեր գործարանում։ Այս ասելով՝ Աննան գնաց հեռախօսի սենեակը։

երիտասարդ բանւորը աչքով արեց ծեր բանւորին:

— Երկու բանւոր երէկ ուղարկւած են հիւանդանոց, պատասխանեց հեռախօսով գործակատարը:

— Դուք անչափ բախտաւոր էք, Թովմաս, ասաց Աննան. երկու բանւորի կարիք կայ մեր գործարանում: Հեղինէ, շուտ եկ, գրասենեակի պաշտօնահան երկու բանւորական տետրակներ գրիր, և թող Թովմասն ու իւր ընկերը ստորագրեն:

— Ինչպէս է ձեր անուն ազգանունը, հարցնեց Հեղինէն երիտասարդ բանւորից, քիչ կարմրելով:

— Ա... Ադամ Խիրվօնեն, շտապեց պատասխանել երիտասարդը:

«Ձարմանալի է, չը գիտեմ ես այդ ձայնը որտեղ եմ լսել, մտածում էր Աննան ինքն իրեն:

Նոր ընդունւած բանւորները գրասենեակից դուրս եկան, աշխատասէր գործակատարուհիները սկսեցին իրենց աշխատանքը: Ծաղիկների ախորժ բուրմունքը ներս էր թափանցում գրասենեակի բաց պատուհանից, լսում էր ծաղիկից ծաղիկ թռչկոտող մեղունների ախորժելի բզզոցը:

Արեգակի փայլուն ճառագայթները նոյնպէս պատուհանից ներս թափանցելով, սահում էին աշխատող աղջիկների թաւշագոյն մագերի վրայով, ոսկեգօծելով բոլոր տետրակները, աշխատողներին կուրացնելու չափ:

Գրասենեակի փոքր սենեակում օդը խեղդիչ էր. տօթը սաստկանում էր. թոյլ ձայնով շոգեմեքենան իւր կայարանին մօտենալը յայտնեց:

— Շուտով 12-ը կը լինի, ցած կերպով ասաց գործակատարուհիներից ամենափոքրը, Սօնան. ես զարմանալի կերպով քաղցած եմ:

Ար... լսեց Աննայի անբաւարար ձայնը, որը կարողացել էր իւր սուր ականջներով այդ խօսքերը լսել:

— Ուրիշներին մի խանգարէք գործելու:

Աշխատանքը երկար չը տևեց:

Լսեց կէսօրւայ հանգստի և ճաշի զանգը:

Աննային հեռախօսով կանչեցին ճաշի:

Աննան առանց շտապելու, վերջացրեց իւր գործը և ուղևորեց դէպի տուն:

Գործարանի եռուն կեանքը խաղաղւել էր. երկու օրապահներ նստել էին գործարանի դռան առաջ հողի վրայ և ախորժակով ուտում էին կազարմից ուղարկւած իւր և հացը:

Աննան շուտով տուն հասաւ:

Մինան, Աննայի մայրը, որ իւր աղջկայ բանւորութիւնը գիտէր, այսինքն տուն գալուն պէս պէտք է սեղանը պատրաստ լինէր, հրամայեց ծառային սեղանն պատրաստելու, երբ տեսաւ Աննայի գալուստը:

— Բարձր օր, մայրիկ, այսօր լաւ քնեցի՞ր, լաւ զգո՞ւմ ես քեզ, ասաց Աննան, համբուրելով իւր մօրը, որի ամենօրեայ սովորութիւնն էր այդպէս դիմաւորելու իւր մօրը:

— Շնորհակալ եմ, անչափ լաւ եմ, ասաց Մինան:

Այնուհետեւ բոլորը նստեցին սեղանի շուրջը ճաշելու: Ուտելիս ոչ ոք չէր խօսում, սա Միքայէլ Իօսիանինի օրէնքն էր, որ ուտելիս չը պէտք է խօսել, «զա կը նմանի երկու գործ մի անգամից կատարելուն»:

Բայց այսօր, հակառակ սովորութեան, Աննան սկսեց խօսել:

— Գիտե՞ս, մայրիկ, ես այսօր կրկին արտաքսւած Թովմասին մեր գործարանում բանւոր ընդունեցի:

Մինան սարսուռ զգաց. Թովմասը նրա համագիւղացին էր, մի քիչ էլ բարեկամ. նրանք երկուսն էլ մի գիւղում էին ծնւել. մանկութեան օրերում նրանք միշտ միմեանց հետ էին խաղում: Մի առժամանակից յետոյ, երբ

Թովմասը մեծացաւ, քիչ էր մնում որ նրա հետ ամուսնանար, հէնց այդ ժամանակ Իրօլիանինը որտեղից որտեղ գտնւեց և Մինային իրեն սեփականացրեց:

— Այդ բանը դու ինչո՞ւ արիր, ասաց մայրը ջղախաբար, դու ինքդ էլ լաւ գիտես որ նրա ներկայութիւնը այստեղ ինձ համար շատ ծանր է:

— Ա՛խ, մայրիկ, նա ինձ անքան աղերսեց և իւր խեղճութիւնը խոստովանեց, որ ես այլևս համբերել չը կարողացայ:

— Նրան կարող էիր մի քանի մարկ տալ և նա շնորհակալ լինելով, կը հեռանար. բացի դրանից, դու գիտես որ նա հարբեցող է, խմելիս էլ սկսում է անկարգութիւններ անել, որը անչափ վատ է ազդում հօրդ վրայ:

Աննան իւր սխալը հասկանում էր, բայց իրեն չը հասկանալու էր զնում:

— Մայրիկ, դու քրիստոնէական հաւատով չես մտածում,* չէ՞ որ տէրը պատւիրել է մեզ միշտ ներել մեղաւորներին. իսկ դ՞ու...:

Աստուծային պատւիրանի մասին պառաւը լսելիս, իսկոյն նկատելի եղաւ իւր փոփոխութեամբ:

— Դու իրաւունք ունիս, Աննա, պէտք է միշտ մեղաւորներին ներել, եթէ ոչ նա էլ մեր մեղքերը չի ների, ասաց Մինան մտածելով:

— Այժմ տեսնում ես, մայրիկ, որ ես իրաւունք ունէի այդպէս վարւելու:

— Միայն, սիրելի Աննա, խնդրում եմ, նրան ասես, որ այստեղ չը գայ, չերևայ իմ աչքին, ես նրան տեսնել չեմ ուզում:

Նոր ընդունւած բանւորների հարցը արդէն փակւած էր, բայց Իրօլիանինի մեծ որդին, տասներկու տարեկան Յովհաննէսը՝ զժգոհ կերպով ասաց.

— Է՞լի այդ անիծւած Թովմասը պէտք է մեր խաղաղնեղակները այս ու այն կողմ ձգի, մեր նարվային նեղացնի (Նարվան երեխաների ամենասիրելի շուկն էր, որը միշտ նրանց ամեն տեղ գնալիս հետևում էր). մեր շինած ցանցերը էլի՞ պիտի դուրս քաշի:

— Ես նրան կապսպրեմ, որ այսուհետև իրաւունք չունենայ ձեզ հետ այդպէս վարւելու, ասաց Աննան.

— Հա՛, ասա՛, եթէ ոչ ես նրա ոտքը փայտով կը կոտրեմ, ասաց տղան չը համբերելով:

Մայրը դժգոհ իւր որդու վերջին խօսքերից՝ գլուխը թափ տալով ասաց.

— Յովհաննէս, միթէ այդպէս կարելի է վարուել, հաւանական է, որ դու մոռացած լինես քահանայի ասած խօսքերը, որ «փոքրերը միշտ պարտաւոր են իրենցից մեծերի հետ պատուով վերաբերւելու»:

— Ձեմ մոռացել, մայրիկ, բայց Թովմասը չէ՞ որ ինձնից մեծ չէ, նա մի հասարակ բանւոր է, իսկ ես գործարանատիրոջ որդին:

— Լո՛ւր, Յովհաննէս, ի՛նչեր ես խօսում, ասաց Աննան բարկացած. հեռացիր սեղանի մօտից, յիմար տղայ, դու դեռ փոքր երեխայ ես, ի՛նչ քո ժամանակդ է այդպիսի դատարկ խօսիլը:

Յովհաննէսը վիրաւորւած սենեակից դուրս եկաւ, որին հետեցին միւս երեխաները:

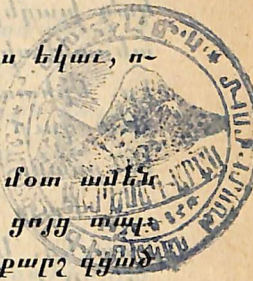
Սեղանի մօտ մնացին մայրը և աղջիկը:

— Տեսնում ես, մայրիկ, որ երեխաների մօտ ամեն ինչ չի կարելի խօսիլ և մէկին հակակրօնութիւն ցոյց տալ:

Մայրը աւելի մօտեցաւ Աննային գլուխը քարշ գցած և մեղաւորի պէս ասաց.

— Աննա, սիրելի աղջիկս, ես ինքս էլ լաւ հասկանում եմ, որ ոչ ոքի հակակրօնութիւն ցոյց տալ չէ կարելի,

2506
9055

այն էլ թովմասին: Մեղք էր, որ ժամանակին նրա հետ չամուսնացայ, բոլորը իմ մեղքս է. հանգուցեալ հայրս լսել անգամ չուզեց, որ նրա կին դառնամ. ինձ նա շատ էր դուր գալիս, գեղեցիկ էր նա, բարձրահասակ, վայելչակազմ, առոյգ... Այժմ նա ընկած, փշացած է, առաջ-ւայ հետքերն անգամ չեն երևում նրա վրայ. այն ժամանակ նա այնքան բարի էր, իսկ այժմ, ինչպէս դու ես ասում, միայն չարութեամբ է տարւած. ես նրան առաջ շատ էի խղճում, իսկ այժմ...:

— Սիրում էիր դու նրան, մայրիկ:

— Ո՛չ, ես նրան չէի սիրում, ուղիղը կասեմ քեզ, բայց նա անչափ դուր էր գալիս ինձ. դու դեռ երիտասարդ ես, լաւ կարող ես հասկանալ, թէ ի՞նչ ասել է մէկին դուր գալ. ես հաւատացած եմ, որ այդ բանը քեզ էլ է պատահել, հէնց համալսարան եղած ժամանակդ. քեզ ոչ ոք դուր չի՞ եկել, ուղիղն ասա, Աննա, հարցրեց մայրը Աննայից:

Աղջիկը լռեց. նրա սիրտը սկսեց դողալ, նա մտաբերեց մի ուսանողի, Ալեքսանին, որ շատ շուտով նրա ընկերներէ մէջ նա ջսկեց. այդ ըրպէին նա պարզ կերպով յիշեց նրա վայելուչ դէմքը, ամենօրեայ մարմնամարզական խաղերը, որոնք համալսարանում առողջապահական տեսակէտից բոլորին կատարել էին տալիս: Նա գեղեցիկ էր, երիտասարդ, առոյգ... Աննային այդ երիտասարդը շատ դուր եկաւ, իրա ժամանակին յետ չը մնաց նոյնպէս Ալեքսանը, համակրութիւնը փոխելով սէրի:

Բայց նրանց սիրաբանութիւնը հէնց սկզբումն ընդհատեց. Ալեքսանը ծնողների կարգադրութեամբ ուղևորւեց Զւիցարիա ուսանելու. Աննան շատ տխրեց նրա հեռացումով, թէև մի սովորական նրանք միմեանց հետ նամակագրութիւն ունեցան:

Նա նրան այն ժամանակ մոռացութեան աւեց, երբ իրեն նւիրեց զիտութիւններ ուսանելու: Երբեմն, երբ նրան յիշում էր, այդ միայն երազ էր թւում:

Մօր հարցերը Աննային կրկին յիշեցնել տւին իր անցեալի քաղցր յիշողութիւնները, օրերը. նրա սիրտը սկսեց սաստիկ բաբախել և ինչ որ քաղցր բան պալ. նա այդ մասին շատ էր մտածել, բայց այսօրւայ նման երբեք այդքան սաստիկ կերպով իւր սիրտը չէր ալեկոծւել:

— Ի՞նչ ես լսել, Աննա, ասաց նրան մայրը, կարծես նրան քնից արթնացնելով:

— Այն բաները, ինչ որ այժմ քեզ պիտի ասեմ, սիրելի մայրիկ, այդ մի ըրպէական երազ էր, միայն երազ...

Նրա դրութիւնը այնքան ծանր էր այդ ըրպէին, որ չը կարողանալով համբերել, մինչև այդ օրը բոլորից ծածուկ բաները սկսեց պատմել իւր մօրը, ամեն ինչ:

— Ահա, աղջիկս, հէնց այդպէս էլ ինձ է պատահել, ասաց Միննան, երբ Աննան արդէն պատմել, վերջացել էր ամեն ինչ և նա մօտենալով՝ սկսեց շոյել փաղաքշանքով աղջկայ խիտ մազերը:

Լսեց թոյլ ձայնով զործարանի գանգի դողանջը, որը յայտարարում էր կէսօրւայ հանգստի վերջանալը:

— Ես պէտք է գնամ, մայրիկ, արդէն ժամանակ է գործելու:

Աննան ծածկեց գլուխը և պատրաստեց դուրս գալու:

— Սպասիր, աղջիկս, ես էլ ուզում եմ քեզ հետ մի քիչ տեղ գալ, ասաց նրա յետևից մայրը:

Աղջիկը սենեակի դռան մօտ կանգ առաւ:

Միննան թիկն տալով Աննային՝ սկսեց աստիճաններից ցած իջնել:

— Այնքան էլ հեռու չեմ գալ, գործարանին չը հասած, կը վերադառնամ, հեոցս ինձ թոյլ չի տալ աւելի հե-

ուռ գնալու, մանաւանդ, ես պէտք էլ չունիմ այնտեղ գալու...

— Այո, մայրիկ, աւելի լաւ է դու գոծարան չը գաս: Երկուսն էլ լուռ շարունակեցին ճանապարհը, մինչև որ երեացին գործարանի կարմիր պատերը:

— Հիմա ես կը վերադառնամ, ասաց Մինան:

— Մենակ կարո՞ղ ես գնալ, մայրիկ:

— Անհանգիստ մի եղիր, կը գնամ:

Պառաւր սկսեց ծանրաքայլ և հեալով բարձրանալ սարը, գէպի տուն: Աննան մի քանի անգամ յետ նայեց՝ տեսնելու նրան որ գնում է թէ ոչ, և ապա արագօրէն ներս մտաւ գրասենեակը:

Փակ դռան մօտ արդէն սպասում էին երեք գործակատարուհիները և գործակատար Յովհաննէսը:

— Յարգելի Աննա, ձեզ են սպասում ապրանքը լցնելու և երկաթուղու կայարանը տանելու:

— Թող պատրաստեն, ես այս րոպէիս գալիս եմ, պատասխանեց գործակատարին Աննան և բաց անելով գրասենեակի դուռը, ներս մտաւ. նրան հետեւեցին գործակատարուհիները:

«Ահա իմ գործը, իմ նպատակը, իսկ ես ինչ որ վերացական մտքերով եմ տարւած» մտածում էր Աննան ինքն իրեն:

Իսկապէս կամենում էր վերջնականապէս իւր ուղեղից դուրս նետել այդ հին յիշողութիւնները:

Նա անհասկանալի կերպով սկսեց Սօնային բացատրել ինչ որ հաշիւ գրելու համար:

Այնքան էլ ոչ մեծ սայլերը բարձւած էին կառուչուկէ գանգլաձի հակերով, որոնց ծանրութեան տակ սկսել էին սայլերի անիւները միանւազ ճռճոռալ: Գործարանի դռան առաջ կանգնել էր Աննան:

Գործակատարին հաւատ չընծայելով՝ նա ինքն էր համրում գնացող սայլերի վրայ եղած ապրանքի հակերը:

Քամին շուռ էր տալիս մոխրագոյն շրջագգեստը այս ու այն կողմ, որտեղից երևում էին աղջկայ լիքը ոտքերը, հագած տեղական կոշտ և ամուր կօշիկներ:

Ուժեղ քամին շուտով սաստիկ փոթորկի փոխեց:

Ծղօտեայ գլխարկի փոխարէն նա ծածկել էր իւր գլուխը մի հասարակ թաշկինակ. քամին կարծէք թէ կամենում էր խլել հեռացնել նրա գլխից այդ թաշկինակը, որի տակից սկսել էին դուրս թափւել գլխի խիտ մազերը և քամու հոսանքից այս ու այն կողմ ցրւել:

Շրջագգեստի ուռչիլը, մազերի դուրս թափւիլը մի տեսակ գեղարւեստական տիպ էին տալիս Աննայի դէմքին:

— Բոլորը հարիւր տասնութը հակ, ասաց Աննան, վերջին գնացող սայլը համբել վերջացնելուց յետոյ:

— Հարիւր տասնութը հակ, ասաց ցած կերպով Յովհաննէսը. ես գնում եմ ապրանքը երկաթուղու կայարանին յանձնելու:

— Լաւ, գնացէք:

Դռները փակեց. Աննան իւր շրջագգեստը և չլիխ թաշկինակը ուղղելով՝ գնաց գրասենեակ:

Սենեակի օդը բաւականին թաքմացել էր քամու հոսանքից: Տօթ եղած ժամանակ գործակատարուհիները աշխատանքը դադարեցրել էին, իսկ այժմ նրանք ջանասիրութեամբ սկսել էին աշխատել: Նրանք երբեմն աչքի տակով նայում էին գործարանատիրուհուն՝ մտածելով թէ կրկին աշխատանք չաւելացնի իրենց վրայ: Բայց նա զբաղւած էր. վաղը շաբաթ էր, պէտք էր բոլոր բանւորների շաբաթական աշխատավարձը պատրաստել:

Յօնքերը կիտած, նա անթարթ նայում էր իւր առաջ դրւած հաշիւներին: Մտուկը պակասում էր և ու-

ղիղ չէր գալիս. այդ շատ էր չարացնում նրան. նա իւր ամբողջ ուշադրութիւնը կենտրոնացրել էր թւանշանների վրայ, երբեմն ձախ ոտքը կամաց խփում էր յատակին, կծոտում էր իւր շրթները, բայց և այնպէս երկար չարւելուց յետ, կրկին իւր սխալը չը կարողացաւ գտնել:

— Հեղինէ, այս հաշւեցէք, կարելի է դուք կարողա՞նաք սխալը գտնել, ես թւանշանները խառնել եմ, առայց Աննան, աշխատելով իւր ներքին յուզմունքը ծածկել Հեղինէից:

Հեղինէն իսկական ֆիննի տիպ ունէր. հասակը միջակ, լիքը, կտր երես. շագանակագոյն աչքեր, վուշի նման մազեր. լսելով Աննայի հրամանը՝ վերցրեց հաշիւը և սկսեց ուշադրութեամբ հաշւել:

Աննան պարապ նստել չէր սիրում, վեր առնելով նամակների տետրակը, սկսեց գործին վերաբերեալ նամակները աչքի անցկացնել:

Յանկարծ սաստիկ քամին բաց պատուհանից ներս լցւեց և զրասեղանների վրայ եղած թղթերը դէս ու դէն ցրւեց: Աննան դժգոհ վեր թռաւ, առելով Սօնային:

— Փակիր դուռը:

Նա սկսեց պատուհանից դուրս նայել: Սաստիկ քամին սարսափելի փոթորկի փոխւեց: Հաստ և ամուր ծառերը թեքւում էին քամու ուժովին հարւածից՝ ինչպէս հասարակ ձեռնափայտեր. ամպի նման փոշի բարձրացաւ. հեռագրի և հեռախօսի լարերը սկսեցին ղողանջել:

Անտառում լսեց հզօր ճայթիւն, փոթորիկը միմեանց յետևից ծառեր էր կոտրատում, արմատախիլ անելով նրանց: Լսեց երկաթեայ թիթեղի ձայն. դա գործարանի տանիքի թիթեղն էր, որը քամուց թուլանալով՝ դուրս էր շարտւած հեռից, գետի մէջ:

Գործարանի տանիքի թիթեղները սկսեցին միմեանց

յետևից պոկ գալ և օդի մէջ տարուբերելով, ընկնել հողի վրայ այս ու այն կողմ:

Յանկարծակիի եկածի նման Աննան դուրս եկաւ գործարանի բակը, բայց քամին այնքան սաստիկ էր, որ ոտքի վրայ կանգնել անգամ չէր կարելի:

Երկնքի վրայ սև ամպեր երևացին.

— Յարգելի Աննա, լսեց աղջիկը գործակատար Յովհաննէսի ձայնը, գործարանի մեծ անիւը սկսել է պտոյտ գալ, ես կարգադրեցի որ բոլոր բանւորները դուրս գան գործարանից, վտանգաւոր է, կարող է վերի յարկը փուլ գալ, այն ժամանակ բոլորը վառարանի տակ կը մնան:

Բոլորովին մթնեց, սև ամպերը ինչպէս թռչունների երամ՝ գնում էին երկնքի երեսով, ծածկելով ամեն ինչ: Փոթորիկը շատ վտանգաւոր էր, ինչպէս մի վայրենի գազան, միմեանց յետևից արմատախիլ էին լինում հաստարմատ ծառերը, որոնց ճարճատիւնը մի տեսակ սարսուռ էր ազդում մարդու վրայ:

Աննան զրսում կանգնել չը կարողանալով՝ կրկին ներս մտաւ գրասենեակ:

Երեք գործակատարուհիները ծածկւել էին մի անկիւնում, պատուհանից հեռու, և ամբողջ մարմնով դողդոջում էին:

— Աշխարհի վերջը չէ՞, հարցրեց Սօնան Աննայից վախվիւնելով: Բայց վերջինս մտածում էր գործարանի շինութեան վրայ, չը լսեց Սօնայի հարցը և չը պատասխանեց:

— Տէր Աստուած, այժմ տեսնես գիւղում ինչ են աշում, առայց վարդանոյշը դողդողալով:

Միայն Հեղինէն լուռ կանգնել և պատուհանից դէպի դուրս էր նայում:

Յանկարծ մութ ամպերի վրայով սահեց վայրկենա-

պէս կայծակը, լուսաւորելով իւր շրջակայքը. լուեց ամպերի զզրդոցը. իսկ քիչ յետոյ վայր ընկան անձրևի առաջին կաթիլները, որոնք սկսեցին արագօրէն, թմբկահարելով թափել տանիքի և պատուհանի վրայ:

Երկար չը տևեց փոթորիկը, սկսեցին երկնքի երեսից սև ամպերը ցրւել:

Անձրևի սաստիկ տարափը հեղեղել էր բոլոր ձորերը, դաշտերը, որոնք սկսեցին ամեն կողմից հոսել դէպի գետակը: Երկինքը պարզւեց, սկսեց լուսաւորւել. անձրևը դադարեց:

Աննան գրասենեակից դուրս եկաւ:

Փոթորիկը քիչ փաս չէր տւել գործարանին:

Ամբողջ բակը ծածկւած էր երկաթեայ թիթեղներով. գետը յորդելով, քանդել տարել էր ջրանցքը. գործարանի շտեմարանի մի կողմը նոյնպէս քանդւել էր, գործարանի անիւր կանգ էր առել, փշրւել էին պատուհանների ապակիները: Այս բոլորին Աննան տխուր կերպով նայում էր և ինքն իրեն հաշոււմ, թէ ինչքան փող կը ծախուի նորոգելու համար:

Ճանապարհին ութը սայլ շուռ եկաւ ջրի մէջ, ջուրը մի քանի հակ մղեց գետի մէջ, ասաց Յովհաննէսը տխուր դէմքով, որ կարծէք թէ այդ բանի պատճառը ինքն եղած լինէր: Աննան իւր ուսերը շարժեց, սպասելով աւելի վատ լուր լսելու:

— Շուտով կարգադրէք որ ջուր ընկածները դուրս հանւին, պէտք է գործը շուտացնել, նորոգեցէք շուտով գործարանի տանիքը... ասաց Աննան՝ շատ սառնարիւն, նայելով բոլոր այդտեղ կանգնած բանւորներին: Արեգակը դուրս եկաւ ամպերի տակից և լուսաւորւեց բոլոր աւերակ դարձածների պատկերը:

Շատ աշխատանք էր հարկաւոր գործարանը կրկին

կարգի բերելու:

Աննան անշափ ուրախ կը լինէր, որ հայրը հէնց այդ օրը վերադառնար, բայց նրան սպասել չէր կարող. ինքը մենակ սկսեց գործը կարգի բերել:

Ամբողջ օրը գործը կանգ առաւ. հեղեղը փչացրել էր ջրանցքը:

Անիւնները չէին գործում:

Բանւորները Աննայի կարգադրութեամբ սկսեցին ջրանցքը ամրացնել, գործարանի տանիքի թիթեղները կարկատել:

Նրանք անշափ ջանասիրութեամբ էին աշխատում: Սպասածից հակառակ, իւր անխոնջ աշխատանքով բանւորների մէջ նկատելի էր թովմասը. նրա ընկեր Ադամը յետ չէր մնում թովմասից, որ երկրաչափի հմտութեամբ շինել տւեց ջրանցքը: Անիւնները սկսեցին պտոյտ գալ. նորից վերակենդանացաւ գործարանը:

Աննան այս բոլորին ակնատես եղաւ. նա վարձատրեց նրանց մի փոքրիկ գումարով, այդ նորոգութիւնների համար:

— Շնորհակալ ենք ասացին մի քանիսը:

Բայց մեծամասնութիւնը լուեց. և իսկապէս նրա աւածն այնքան էլ շատ չէր:

— Իրօլիանիւնի համար այս չնչին գումարը ինչ արժէ, մինչև անգամ նշմարելի չէ, ասաց հեռոււմ կանգնած բանւորներից մէկը՝ փող ստացող բանւորներին:

Թովմասը իւր կարծիքը վախեցաւ յայտնելու, բայց նրա դէմքից շատ լաւ նշմարոււմ էր, որ նա էլ նոյն կարծիքին է:

— Դու ինչու ես լուել, թովմաս, հարցրին նրան ընկերները, ինչ ես կարծում, այս փողերը, որ մենք ստացանք, մեր աշխատանքին բաւարար է:

Թովմասը վախկոտ չեղալով նայեց այս ու այն կողմ, ապա առամենքի արանքից ասաց.

— Այո, իսկապէս որ շատ քիչ է, Աննան աւելի կա-
րող էր տալ:

— Էհ, ծեր մարդ, ինքդ այդ լաւ գիտես և լուում ես:

Ինչպէս կարող է այդ բանը Աննան չը հասկանալ,
առաջին անգամ չէ, որ նա այս գործարանում է գտնուում:

Աննայի մօտենալով ամենքը լռեցին:

Բանւորները հաւաքւեցին գետաբերանը:

«Գործ գեռ շատ կայ, ի՞նչ անել ուրեմն» մտածում
էր Աննան ինքն իրեն: Փոթորիկը, ինչպէս վերելք յիշեցինք,
կոտրատել, արմատախիլ էր արել բաւականին ծառեր, որոնք
թափւելով ճանապարհների վրայ, ապրանքատար սայլերի
համար անանցանելի էին դարձրել:

Սաստիկ անձրևի ջրից և գետի յորդ հոսանքից լաց-
ւել տարւել էին երկաթուղու գծի տակի հողերը, փայ-
տերը: Վարչութիւնը բազմաթիւ բանւորներ էր աշխատա-
ցնել տալիս, որպէսզի ինչքան կարելի շուտ կարգի բեր-
ւի ճանապարհը:

Գործարանատիրոջ տունը, շնորհիւ խիտ եղևնեայ
ծառերով շրջապատւած լինելուն, անվտանգ էր մնացել:

Փոթորիկը, տիկին Մինայի վրայ շատ վատ էր ազ-
դել. նա կիսահիւանդ պառկել էր մահճակալի վրայ և մտա-
ծում էր, որ այս պատիժը Աստուած է ուղարկել իրեն՝
Թովմասին բանւոր ընդունելու համար հակառակելուն:

Ամբողջ օրւայ գործից սաստիկ յոգնած, Աննան ե-
րեկոյեան վճռեց գնալ տուն և հանգստանալ. նախ քան
տուն գնալը՝ նա հանդիպեց կայարանին, որտեղ մնացել
էին գեռ ևս չը ճանապարհւած ապրանքները:

Աննան այդ մասին երկաթուղու կառավարչի հետ
խօսեց.

— Վաղը, կամ թէ միւս օրը ձեր բոլոր ապրանքները
ճանապարհւած կը լինեն, հանգստացրեց կառավարիչը
Աննային, հէնց որ գիծը կարգի կը բերւի՝ ապրանքները
կսկսենք տեղափոխել:

Գեղեցիկ երեկոյ էր. երկինքը փայլում էր և չէր
նշմարւում ոչ մի ամպի կտոր, կարծէք այդ օրը ոչինչ
չէր պատահել:

«Շուտով իմ քսանեօթ տարին կը լրանայ» մտա-
ծում էր Աննան ճանապարհին, «իսկ ես»:

Այդ միտքը նրան շատ հեռու տարաւ, գէպի Հելսինգ-
ֆօրսի ուսանողական կեանքը, որտեղ նա շարունակ երա-
զում էր ապագայի վառ և գեղեցիկ յոյսերը...:

«Միթէ բոլորը չքացել, անցել են. ես իմ ամբողջ
կեանքը միթէ պէտք է նւիրեմ գործարանի միատեսակ
աշխատանքին»:

Աննան դժգոհ կերպով ախ քաշեց, աշխատելով ինքն
իրեն մէջ այդ հարցերի պատասխանը գտնել:

Նա իսկոյն անցաւ երկաթուղու գծից:

Շրջակայքը լռութեան էր մատնւած. չէր լսում եր-
կաթուղու մեքենայի միապաղաղ շուրջը. լսում էր միայն
գետակի միատեսակ կարկաշիւնը և ինչ որ հեռում էլ
լսում էր շնագայլի անախորժ կողկանձիւնը: Չէր շար-
ժւում ծառերի ոչ մի տերև: Ամբողջ անտառը քնած էր
դիւթական քնով:

Աննան այդտեղից ուղիղ անցաւ իրենց գործարանը,
որի հրապարակում հաւաքւած էին մի քանի բանւորներ,
որոնց մէջ էր նոյնպէս նոր ընդունւած բանւոր Ադամը.
Նրանք ցրւեցին՝ երբ Աննային տեսան, բայց կրկին հա-
ւաքւեցին և սկսեցին խօսիլ երբ նա հեռացաւ:

Աննան յետ նայելով՝ տեսաւ որ Ադամը աչքերով ի-
րեն հետևում է.

— «Զարմանալի է, ի՞նչ բանի համար է, որ նրանք այդպէս տաք-տաք վիճում են միմեանց հետ. բացի դրանից, ժամի 11-ն է արդէն. չէ՞ որ այս ժամանակ բոլոր բանւորները քնած են լինում» մտածում էր Աննան:

Բայց առանց դրան էլ նա շատ մտածելէք ունէր. հէնց այդ պատճառով էլ մտահան արեց բանւորական այդ խմբակի հաւաքումը: Մտաւ իւր սենեակը, պատուհանը բաց անելով նստեց նրա առաջ, աչքերը յառելով դէպի հեռուն, խորասուզւած մտածմունքներով. նա այդտեղից էլ տեսաւ, որ դեռ նոյն բանւորները խմբակը չէր հեռացել հանգստանալու. երբեմն նրանց սուր ձայնը դիպչում էր իր ականջին:

Նա այդ գրութեան մէջ շատ նստած մնաց:

Արդէն արեգակի ճառագայթները տարածւել էին պարզ երկնքի վրայ և շուտով պէտքէ ոսկեգօծէր նրանցով բարձր ծառերի գագաթները:

— Առաւօտ է..., ասաց Աննան, վեր կենալով և առանց հանելու՝ մտաւ անկողին:

Լուսեց անտառի ծառերի վրայից թռչունների քաղցր մեղեգին: Գործարանում աշխատանքը արդէն սկսւել էր:

— Յարգելի օրիորդ, եկել եմ ձեզնից մի բան խնդրելու, ասաց հարևան գործարանատէր Նիկողայոսը, ներս մտնելով միւս օրը գրասենեակ:

— Ամենայն ուրախութեամբ պատրաստ եմ կատարելու ձեր խնդիրը, բայց այդ ի՞նչ գործ է, ասաց Աննան:

— Այս փոթորկի ժամանակ մեր գործարանի էլեքտրոմեքենան փչացել է, աշխատեցի ինքս ուղղել նրան, բայց չը յաջողեց. մեր մեքենավարն էլ հիւանդ պառկած է, կը խնդրէի ձեզնից կարգադրելու ձեր մեքենավարին, որ պէսզի գար և ուղղէր:

— Օհ, դժբախտաբար Ձեր խնդիրը կատարել չեմ

կարող, քանի որ մեր մեքենավարն էլ երէկ փոթորկի ժամանակ վիրաւորւեց, այժմ հիւանդանոցում պառկած է:

— Այդ ես լսել եմ, բայց դուք մի ուրիշ մեքենավար էլ ունիք:

Աննան զարմացմամբ նայեց նրան:

— Դուք, ինչպէս երևում է, անիւ պտոյտ տուղին էք ասում, բայց ձեզ հաւատացնում եմ, որ նա ոչ մի հասկացողութիւն չունի մեքենաների վերաբերմամբ:

— Ես ձեզ հաւատացնում եմ, որ դուք մի հմուտ մեքենավար ունիք. հէնց այժմ ձեր բանւորները ինձ ասացին, որ նա կարող է ամբողջ մեքենան քանդել լուսորից շինել:

— Այդ նրանք հնարել են, այստեղ այնպիսի մէկը չըկայ:

— Նրանք նրա անունն էլ ասացին, կարծեմ Ադամ է:

— Ադամ, այ քեզ տարօրինակ բան, նա մի հասարակ բանւոր է, որին այս վերջերս եմ ընդունել թովմասի հետ միասին. կասկածում եմ, որ նա մեքենաների վերաբերմամբ մի բան իմանայ:

— Կարգադրեցէք, յարգելի հարևանուհի, ես հէնց այժմ այդ բոլորը կիմանամ:

— Մեծ ուրախութեամբ, համաձայնելով Աննան, գնաց հեռախօսի սենեակը, որտեղից կարգադրեց գործաւատար Յովհաննէսին՝ Ադամին ազատ թողնել աշխատանքից:

— Անշափ շնորհակալ եմ, յարգելի Աննա, ասաց Նիկողայոսը՝ դուրս գալով գրասենեակից:

Քիչ յետոյ Ադամը և գործարանատէրը գնում էին դէպի գործարան: Աննան անշափ զարմանում էր. «Ի՞նչն է ստիպել նրան՝ գալ և հասարակ բանւոր դառնալ, քանի որ նա գիտէ լաւ մեքենավարութիւն, նոյն իսկ շինելը»:

կարծում եմ բանւորների մէջ ինքն իրեն գոված լինելու համար է նա այդ բանը ասել, իսկ նրանք էլ հաւատացել են»:

Աննան շուտով համոզւեց, որ իւր կարծիքները սխալ են. մի ժամից յետոյ նկատելի եղաւ հարեանի էլեքտրական լոյսի արտացոլումը. ցերեկով լոյսը այնքան լաւ չէր երևում, բայց կարելի էր նկատել՝ երբ արտացոլումը մութ իրերի վրայ էր ընկնում:

Աննայի հետաքրքրութիւնը կրկնապատկեց. նա հեռախօսով հարցրեց հարեան գործարանատիրոջից.

— Ինչպէ՞ս է գնում գործը, Ադամը կարողացա՞ւ ուղղել ձեր մեքենան:

— Անշտի յաջող, լսեց Նիկողայոսի ձայնը. նա շատ հմուտ կերպով ուղղեց իմ մեքենան. ես նրան առաջարկեցի ֆալ ինձ մօտ՝ մեքենավարի պաշտօնով, բայց նա մերժեց, գերադաս համարելով ձեզ մօտ ֆալը:

— Տարօրինակ կամք, գարմացումով ապաց Աննան, հեռախօսի կոճակը կախելով մեխից. մերժել աւելի շահաւէտ պաշտօնը և դալ հասարակ բանւոր դառնալ՝ ես այդ բանից ոչինչ չեմ հասկանում: Մի փոքր մտածելուց յետոյ նա կրկին մօտեցաւ հեռախօսին և կանչեց գործակատար Յովհաննէսին:

— Իմացէ՛ք, երբ կը վերադառնայ հիւանդանոցից մեքենավար Յակովբը:

— Վաղը, պատասխանում է Յովհաննէսը. Յակովբին քննել են, որ նրա ոչ մի տեղը չի փեւսել, այլ թեթեւ կերպով ճանկաւել է, այժմ արդէն լաւ է:

— «Ափսոս, որ չեմ կարողանում հասկանալ այդ պատահական մեքենավարի մի մտածողութիւնը, գաղափարը, իդէալը», ասաց ինքն իրեն Աննան, «ինձ անշտի հետաքրքրում է այս բոլորը»:

Նա աշխատեց ինքն իրեն պարզել, թէ դա ինչ հանելուկ է, բայց ոչ մի վերջաւորութեան չը կարողացաւ յանգիլ:

Աննան դժգոհ, ձեռքերը այս ու այն կողմը շարժեց, սկսեց բարձր ձայնով խօսիլ.

— Ի՞նչ հարկաւոր է ամեն մի չնչին բանի համար այսքան երկար մտածել. առանց այն էլ քիչ գործ չունիմ: Իւր կամքին հակառակ՝ նա էլի սկսեց այդ բանի վրայ մտածել, որից առաջացաւ բարկութիւն, ջղայնութիւն, որին առաջի անգամ ենթարկւեցին իւր երեք գործակատարուհիները: Ամենից աւելի իւր բարկութիւնը փորձեց թափել Սօնայի վրայ, որին առաջներն էլ նկատողութիւններ անում էր գործի վերաբերեալ, քանի որ նոր էր մտել գործի մէջ և այնքան էլ ծանօթ չէր գործին:

— Ես բոլորովին զարմանում եմ, Սօնա, թէ ձեզ հետ ինչ է պատահել, նկատեց Աննան, անբաւարար կերպով. դուք նոյնիսկ չէք հասկանում այն բանը՝ ինչ որ ես ձեզ ասում եմ:

Սօնան երկչոտ աչքերով նայում էր Աննային կարծէք էլի նկատողութիւնների էր սպասում:

— Հեղինէ, դուք կրկին բաց էք թողել հաշի տետրակներից վերջին ճանապարհած ապրանքները:

Հեղինէն հանդարտութեամբ գլուխը բարձրացրեց և հանդիստ կերպով ասաց.

— Յարգելի Աննա, ես այդ չը վճռեցի կատարելու, քանի որ ապրանքը ճանապարհած չէ և գտնւում է կայարանում:

Աննան այսօր պատճառաբանութիւններ լսել չէր կարողանում:

— Դրանից ի՞նչ դուրս եկաւ, չէ՞ որ ապրանքը այլևս գործարանում չէ, նշանակում էր որ նա պատրաստի ապ-

քանք չէ կարող լինել, ուրեմն պէտք է անցնի ճանապարհաւորների տեսարանը:

Հեղինէն նրա կարգադրութիւնը լսելով՝ խսկոյն կատարեց:

Քիչ-քիչ Աննայի բարկութիւնը անցաւ, նրա խիղճը սկսեց տանջել. նա նրանց հետ մինչև այդ օրը այդպէս չէր վարւել:

Նա կամեցաւ գործակատարուհիներին սիրտը շահել, առանց այն էլ խիղճը սաստիկ տանջում էր նրան, ճաշի գնալիս նա նրանց ասաց.

— Այսօր կէսօրից յետոյ մենք այլևս չենք աշխատիլ, քանի որ գործարանում գործը առաջւայ նման լաւ չէ ընթանում, կարող ենք մեր կիսատ ֆաբրիկայում գործը վաղն էլ կատարել. իսկ այսօր կը գնանք անտառ՝ զբոսնելու, պտուղներ և սունկ հաւաքելու:

Աննայի անսպասելի փոփոխութիւնը և նրա փաղաքշական խօսքերը մի տեսակ զարմացրեց նրանց. նրանք շատ ուրախ էին պատահական հանգստից. Ֆիննական օրիորդները շաբաթւայ մէջ միայն կիւրակիներն էին հանգստանում, իսկ միւս օրերը միշտ աշխատում էին:

— Մայրիկ, ես այսօր հանգստութիւն չնորհեցի իմ գործակատարուհիներին, ասաց Աննան ճաշի ժամանակ. մենք միասին կը գնանք անտառ զբոսնելու և պտուղներ հաւաքելու:

— Այն ժամանակ լաւ կանես, եթէ երեխաներին էլ հետդ վեր առնես:

Ուրախացած երեխաները սկսեցին թռչկոտալ այս ու այն կողմ:

— Ի՜նձ էլ տար, ինձ էլ, աղաղակեցին Յովհաննէսը և Մատթէոսը:

Արեգակը արդէն մայր էր մտել, երբ նրանք անտա-

ռից տուն վերադարձան. իւրաքանչիւրի ձեռքում կար փոքրիկ կողովներ լիքը կարմիր, որպէս արիւն՝ ելակներով:

Մայրը երեխաներին դիմաւորեց բակում, կատակի ուրախ եղանակով նրանց ասելով.

— Կաւ զբոսնեցիք, իսկ առանց ձեզ հայրիկը արդէն վերադարձաւ:

— Ո՞ւր է հայրիկը, ճրտեղ է, թռչկոտելով աղաղակեցին երեխաները:

— Ճանապարհին սաստիկ յոգնած լինելով, ճաշեց, իսկ այժմ հանգստանում է ննջարանում:

Աննան իւր հօր սովորութիւնը գիտէր. ճանապարհից վերադառնալուն՝ նա հանգստանում էր, որպէսզի միւս օրը դեռ լոյսը չը ծագած՝ գործարանում լինի:

— Այդ դէպքում ինձ էլ է հարկաւոր հանգստանալ, ասաց Աննան, քանի որ ես էլ պէտք է շուտ վեր կենամ և գործին վերաբերեալ բաների համար խօսեմ և ցոյց տամ:

Նա իրեն շատ թոյլ էր զգում, անցեալ գիշեր միայն երկու ժամ էր քնել, իսկ այդ օրը ամբողջ ժամանակ զբոսնել էր, որը և մի տեսակ թուլացրել էր նրան. յոգնած աչքերը շատ դժւարութեամբ էին բացւում: Պատուհանից նա կրկին տեսաւ գործարանի հրապարակում հաւաքւած բանւորներին, որոնք այս անգամ երէկւանից աւելի շատ էին. նրանք լուծեամբ լսում էին իրենց ընկերներից մէկի խօսելուն. Աննան հեռից կարողացաւ ճանաչել այդ խօսեցողին՝ Ադամն էր, որ ծածկած ունէր կաշէ գլխարկ:

Աննան հետաքրքրութիւնից քունը մոռացաւ. նա աշխատում էր հասկանալ, թէ ինչո՞ւ են բանւորները այս երկու օրը հաւաքւում և այդպէս տաք-տաք միմեանց հետ վիճում:

Պատուհանի մօտ նստելով, իւր ամբողջ լսողութիւնը

լարեց դէպի այդ ամբօխը. ոչինչ չը կարողացաւ լսել, միայն տեսաւ, որ Ագաւոր ինչ որ բանի մասին էր խօսում, երբեմն էլ աջ ձեռքով դէպի գործարանատիրոջ տունն էր ցոյց տալիս:

Բանւորները լսում էին նրան լռութեամբ և ուշադրութեամբ:

Երբ նա խօսեց վերջացրեց, մի ուրիշ երիտասարդ բարձրացաւ վանդակապատի վրայ և սկսեց այնտեղից խօսել:

Աննան սկսեց լսել. նրան թւում էր, որ լսում է ինչ որ բարակ և ջղային ձայն:

— Այս Պետրոսն է, ասաց Աննան, ճանաչելով խօսեցողին. զարմանալի է, ինչ բանի համար է նա խօսում, ես մինչև այժմ ոչ մի խօսք չեմ լսել նրանից, իսկ այժմ ճառախօսում է, այ քեզ տարօրինակ բան:

Մի րոպէով Աննան կասկածով կաշկանդւեց, բայց յետոյ նա այդ կասկածը անհիմն համարեց, քանի որ նրանց խօսելուց նա ոչ մի բան չէր կարողացել լսել. է՛հ, կարելի է մի ուրիշ բանի համար են խօսում: Յոգնածութիւնը բոլորովին Աննային տիրապետեց, նա երկար նստել չը կարողացաւ և վեր կացաւ պտուկեց քնելու:

Աննան շատ վաղ արթնացաւ, նա նայեց ժամացոյցին. «չորսն է»: Երէկւայ յոգնածութեան յետքն անգամ չէր երևում նրա վրայ. գիշերը լաւ քնել էր, առոյգացել. արագութեամբ սկսեց հագնել, սառը ջրով լացեց և շտապեց դէպի գործարան:

Գործարանատէրը արդէն այնտեղ էր, նա հետաքրքրութեամբ նայում էր փոթորկից առաջ եկած վտաններին, փլւածներին և իւր մէջ հաշոււմ, թէ ի՞նչքան վնաս է եղել. նրան հետևում էր գործակատար Յովհաննէսը:

— Ահա և Աննան, ապրիս, շուտ ես վեր կացել, բա-

ւականութեամբ ասաց Իրօլիանին՝ համբուրելով աղջկան. Յովհաննէսի հետ միասին քննում ենք, թէ ի՞նչքան վնաս է տւել մեզ փոթորիկը:

— Այո, հայրիկ, շատ վնաս տւեց:

— Այդպէս մի խօսիր, իմ սպասածից շատ վնաս չէ եղել. գիտէս, այնտեղ, որտեղ ես էի գտնուում, փոթորիկը բոլոր ծառերը արմատախիլ է արել, որը ինձ համար անչափ ձեռնաու է. էլ կարիք չկայ կրկին կտրել տալու, կատակով ասաց գործարանատէրը: Աղջիկը ժպտաց:

Փոթորկից մի ուրիշ օգուտ, գետի ջուրը այնքան շատացել է, որ այնտեղից այստեղ փայտեր տեղափոխելու համար հարկաւոր է լցնել գետի մէջ և նրանք հոսանքով այստեղ կը բերւեն: Մոռացայ ճիշտ, քեզնից շնորհակալ լինելու, որ դու այնքան հմտութեամբ կարգի ես բերել և նորոգել գործարանը՝ փոթորկից անմիջապէս յետոյ: Դու այն էս արել՝ ինչ որ ես կանէի. լաւ օգնական կը լինես: Եւ հայրը ամուր ձեռքով սեղմեց աղջկայ ձեռքը, որով կարծէք արտայայտում լինէր իւր այնքան հաւատը դէպի իւր աղջիկը, որը այդպէս հմուտ կերպով օգնում էր իւր հօրը:

Կարծում եմ աշխատելու ժամանակ է, ժամը 5-ն է, զանգահարիք, ասաց գործարանատէրը՝ շուտ գալով դէպի Յովհաննէսը:

Լռութեան մէջ լուեց մետաղի սուր ձայնը:

Ձանգը աշխատանքի էր հրաւիրում, պղնձէ մետաղը արթնացնում էր բանւորներին, փախցնելով քաղցր երազները և ցոյց տալով իրական կեանքը:

Շուտով երևեցաւ բանւորների շարան-շարան դուրս գալը, որոնք կարծէք մեքենայի նման սովորել էին այդ զանգի ձայնից վեր թռչել և ապա գործել, անվերջ աշխատանք. նրանք գործի էին դիմում:

— Բարի՛ օր, կրկնում էին բանւորները՝ գործարանա-
տիրոջ առաջից անց կենալիս:

Հմուտ ականջ էր հարկաւոր՝ լսելու և հասկանալու,
թէ ի՞նչպէս էին արտայայտում բանւորները այդ խօսքերը:

Մի քանիսի ձայնից իմացւում էր, որ նրանք պէտք
է այդ խօսքը ասէին, ուրիշները ասում էին ինչպէս սո-
վորութիւն է, մի մասն էլ ասում էր ծածուկ ո՞ր պահա-
ծի նման:

Եղանակը շատ պարզ և օգր դուրեկան էր:

— Անիւները ջրի մէջ թողեցէք, կարգադրեց Իրօլիա-
նինը:

Մի քանի բոպէից ամեն ինչ արդէն կարգի էր բերւած:

Լաւեց անիւների և մեքենաների շարժումը:

Գործարանատէրը մտաւ գործարանի բոլոր մասերը,
նայեց ուշադրութեամբ բոլոր բանւորներին, երբ բանւոր-
ների մէջ նկատեց թովմասի կարմիր և սպառած դէմքը,
իսկոյն շուռ եկաւ՝ դուրս գալով գործարանից:

— Գնանք գրասենեակ, զիմեց նա իւր աղջկան. այս-
տեղ ամեն ինչ կարգին է:

Գրասենեակում դեռ ևս ոչ ոք չըկար:

Գործակատարուհիները ժամը 8-ին էին գալիս գրա-
սենեակ:

Իրօլիանինի լաւ տրամադրութիւնը վատի փոխւեց.
նա իւր աղջկան անդամ չը նայեց, այլ վեր առաւ բան-
ւորների մուտքի տետրակը և սկսեց թերթել, հաստատ
համոզւելու համար, թէ իսկապէս թովմասը կրկին ընդուն-
ւած է իւր գործարանի մէջ:

Այլևս կասկածելու ոչինչ չը մնաց, նա կարգաց տեա-
րակում գրւած իրեն ոչ հաճելի թովմասի անունը:

— Աննա, դու ինչո՞ւ ես կրկին նրան մեր գործարա-
նում ընդունել, ասաց գործարանատէրը՝ յօնքերը կիտած

և բարկութիւնից ատամները սեղմած: Հօր այդ սարսա-
փելի դէմքը աղջիկը տեսաւ:

— Նա ուտելու ոչինչ չունէր, հայրիկ, ես իրաւունք
չունէի նրան չընդունել, ասաց Աննան սառը կերպով:

— Այն ժամանակ կարող էիր նրան մի քանի մարկ
տալ, նա կը գնար կը հեռանար. և պատասխանի չը սպա-
սելով՝ շարունակեց. սա ի՞նչ նոր անուն է, Ադամ Խի-
րինով:

Աղջիկը կարմրելով, առժամանակ իւր հօրը պատաս-
խանել չը կարողացաւ. նա նոյն իսկ յիշեց իւր տեսած
այդ երկու օրւայ ատենաբանութիւնները, բայց աւելի
յարմար համարեց այդ մասին ոչինչ չը խօսել:

— Դա հմուտ մեքենավար է, աւելի յարմար գործ չը
գտնելով՝ նա եկել և հասարակ բանւոր է դարձել:

— Նա մեքենավար է, դա շատ ուրախալի է. նկա-
տելի եղաւ գործարանատիրոջ դէմքի փոփոխութիւնը. ես
կամենում եմ մեր շոգեմեքենաները փորձել, նա ամեն
ինչ կարող է կարգի բերել. ուրեմն թէ աժան կարող եմ
պըծնել և թէ շահ ունենալ. և սկսեց գործարանատէրը
մեղմ քրքշալ:

Գործարանատէրը առաւօտեան գործարանից դուրս
գալիս, թովմասը իւր ընկերոջ ասաց.

— Էհ, այդ առաջւայ հասարակ մանրավաճառը ի՞նչ-
պէս ուրիշների աշխատանքով զիրացաւ:

— Դու նրան վաղցւց ես ճանաչում:

Թովմասը ժպտաց.

— Ես նրան շատ փոքր հասակից եմ ճանաչում, նրա
պատմութիւնն էլ քեզ պատմելը կարծում եմ աւելորդ
է..., Էհ, աշխարհ:

Հեռւից երևաց գործակատար Յովհաննէսը:

— Սըսս, լո՛ւր, այս անպիտանը ինչ որ լսում է՝ ա-

մեն ինչ շուտով գործարանատիրոջն է հաղորդում:

Բոլոր բանւորները սկսեցին ջանասիրութեամբ աշխատել՝ նրան հեռից նկատելիս:

— Ո՞րտեղ է Ադամը, հարցրեց գործակատարը:

— Վերևում պէտք է լինի, բայց նրան ինչ էք անում:

— Գործարանատէրը նրան կամենում է տեսնել:

Թովմասի զէմքը կնճռուեցաւ, նա ձեռքից բաց թողեց բաճը և սկսեց ինքն իրեն մտածել:

«Ի՞նչ պէտք ունի գործարանատէրը Ադամին տեսնելու. չը լինի՞ այդ ծերը ամեն ինչ հասկացել է. բայց ոչ, ոչ, հազար անգամ ոչ, դա անհիմն կարծիք է, նա Ադամին չէ ճանաչում և ոչ մի տեղ էլ նրան չէ տեսել»:

Թէև Թովմասը կրկին սկսեց աշխատել, բայց կասկածները Ադամի վերաբերմամբ՝ նրան մի տեսակ կաշկանդել էին:

— Դու ինձ ինչո՞ւ խաբեցիր, Ադամը վերևում չէ, ասաց Յովհաննէսը աստիճաններից ցած իջնելիս, խոժոռ զէմք ցոյց տալով Թովմասին:

— Նշանակում է մի ուրիշ տեղ կը լինի, ես ինչ կարող եմ իմանալ նրա որտեղ լինելը, ասաց Թովմասը ուրախ, որ նա չէ կարողացել Ադամին գտնել:

Յովհաննէսը վերագառնում էր գրասենեակ, երբ նա յիշեց, որ երէկ հէնց ինքն է կարգադրել Ադամին գնալու հարևան գործարանատիրոջ մեքենան ուղղելու. նա շուտ եկաւ զէպի այն կողմ գնալու, երբ լսեց գործարանատիրոջ բամբ ձայնը:

— Հը՛, ինչ եղաւ, բերիր:

Յովհաննէսը ամեն ինչ ասաց:

— Էհ, չ'արժէ, մի գնա, քանի որ գործարանատէրը խնդրել է: Մենք յետոյ էլ կաբող ենք մեր գործը կարգի գնել:

Յովհաննէսը լռութեամբ հետեց իւր տիրոջ:

Ճանշլաճ, լքած, քիչ խօսող ֆիննական բանւորները կարծէք այսօր կենդանութիւն էին ստացել: Նրանք ինչ որ քանի վրայ միմեանց հետ խօսում էին, վիճաբանում. աւելի աչքի էին ընկնում երիտասարդ բանւորները՝ իրենց տաք խօսակցութեամբ, իսկ ծեր բանւորները երբեմն միմեանց փոխանակում էին խօսքեր, աւելի յարմար իմանալով ուրիշներին լսելը:

— Ադամը իրաւունք ունի բոլոր գործարանատէրերին խօսելու անւանելու, ասաց Կարապետը. հէ՛չ նկատում էք, եղբայրներ, թէ ասա՞ ինչպէս քաղցր էր վարւում մեզ հետ գործարանատէրը, միշտ բարեւում, գլխարկը հանում, իսկ այժմ, մենք նրան խոնարհ բարեւում ենք, իսկ նա գլխով անգամ չէ կամենում մի թեթև շարժում գործել, մեր բարեկին պատասխանել:

— Ի՞նչպէս խոզը կշտացել է... աւելացրեց իւր կողմից Թովմասը:

— Փողը շատացել է, ուրեմն ամեն ինչ կարող է անել, ասաց մի նոր ընդունւած երիտասարդ բանւոր:

— Նա այդ հարստութիւնը, այդ փողը մեր ձեռքերի աշխատանքով է կարողացել դիզել, ասաց Կարապետը:

— Ձայնդ կարիր, յիմար տղայ, դեռ բերնիցը կաթի հոտ է գալիս. քեզ է մնացել Իրօլիանիների փողի մասին զատողութիւն տալ, կծու կերպով ասաց հին և ծեր բանւոր Յակոբը:

— Աւելի լաւ կը լինի, որ ձեզ պէս բանւորները լռեն, ինչպէս որ ձեզ նմանները միշտ ծանրաբեռնւած են մեզ պէսների վզին, այնպէս էլ քո Միքայէլը մեր մէջքին նստել և մեր աշխատածները հանգիստ կերպով վայելում է, զայրացած ասաց Կարապետը:

— Կաթնակեր, դատարկ դատարկ դուրս ես տալիս,

իսկ ինքդ ոչինչ չես հասկանում, հէնց առաջներում մեր այժմեան գործարանատէր Միքայէլը մեզ պէս աշխատում էր Գիւմաննիւ գործարանում, իսկ յետոյ...

— Ի՞նչ յետոյ, մենք բոլորս գիտենք, որ այդ գործաբանատիրոջ փողը իւրացնելով՝ իւր գործարանը բաց արեց, ասացին այս ու այն կողմից բանւորները, չը թողնելով որ Յակոբը իւր խօսքը վերջացնէ. այդ բանը փոքր երեխաներն անգամ գիտեն:

— Առաջինը այդ բանը ես կը հաստատեմ, լսեց թովմասի խուլ ձայնը:

— Օհ, ինչ լաւ երեխայ գտնւեց, նա արդէն 60 տարեկան է, բայց դեռ իրեն երեխայ է հաշւում, լսեց մի ինչ որ բանւորի հեգնական ձայնը:

Բոլոր բանւորները սկսեցին ծիծաղել:

Թովմասը այդ կատակից վիրաւորւած՝ սկսեց իւր ձեռքի բահը այս ու այն կողմ շուռ տալ:

— Եւ իսկապէս երեխաներ, ինչ էք քրքշում, մենք գործի վրայ ենք խօսում, իսկ սրանք ծիծաղում են, ողորմելիներ, գոռաց նրանց վրայ Յարութիւնը:

Երիտասարդ բանւորները ծիծաղի անտեղի լինելը նկատելով՝ լսեցին: Մի քանի բոպէ բոլորն էլ լուռ աշխատում էին:

— Ահա գործը սրտեզ է, խզեց առաջին անգամ լուռ թիւնը Կարապետը, չը կարողանալով իւր զգոհութիւնը արտայայտել գործարանատիրոջ դէմ:

— Գիտէք, տղայք, նկատեց Յակոբը, ինչ հարկաւոր են այս բոլոր դատարկ խօսքերը. գործարանատիրոջ ունեցած փողը մեզ պէտք չէ, մենք կամենում ենք որ մեր աշխատանքի համեմատ մեզ վարձատրեն, այսինքն ոչ այնպէս՝ ինչպէս այժմ. էլ ուրիշ ոչինչ:

— Ահա նա ուղիղ ասաց, համաձայնեցին բանւոր-

ներից շատերը. ինչ հարկաւոր է դատարկ խօսել և իզուր տեղը ժամանակ կորցնել:

— Մեզ այժմ հարկաւոր է այդ բանը վճռել. և երբ վճռեցինք, այն ժամանակ կարող ենք գործարանատիրոջ հետ այդ մասին խօսել:

— Իսկ եթէ նա չը բարեհաճէ մեզ հետ խօսել, կատակի ձեռով ասաց Կարապետը:

— Ինչո՞ւ համար նա չը պէտք է խօսի մեզ հետ. իւրաքանչիւր գործատէր պարտաւոր է լսել իւր բանւորներին՝ թէ ի՞նչ է պէտք նրանց, կամ թէ ի՞նչ է պակասում նրանց:

— Մենք նրան այն ժամանակ կարող ենք ասել, որ ձեր վճարած բանւորավարձը շատ քիչ է և մեզ չէ բաւականացնում, կը խնդրէինք աւելացնել...

— Իսկ նա, առաջւայ նման, մեզ մօտ կուղարկէ իւր աղջկան և որը տետրակները մեր առաջ դնելով՝ կը բացարէ, թէ ոչ մի կողէկ աշխատավարձ չէ կարելի աւելացնել, աշխատավարձի չնչին յաւելումով ստիպւած կը լինինք գործարանը փակելու. այս առաջին անգամ չէ, նրանք մեզ-հետ մի քանի անգամ այդպէս են վարւել, ասաց Յակոբը:

— Իսկ մենք նրանց հաւատում էինք և քիչ էր մնում լաց լինէինք, որ այդքան բարեխիղճ և մաքուր գործարանատէր չէ կարող լինել, նա ամեն ինչ մեզ փաստերով ցոյց է տալիս, նորից խօսքի մէջ խառնեց Կարապետը:

— Այդ դէպքում ուրեմն ի՞նչ անել, ի՞նչպէս վարւել նրանց հետ՝ հարցրեց Յակոբը բանւորներից:

Բանւորները սկսեցին ծիծաղել:

— Այդ բանը դու առաջարկեցիր, պարտաւոր ես ինքդ էլ վճռել, ասաց հանդիսա կերպով Յարութիւնը:

— Թող տւէք ձեզնից հարցնելու, ասաց Կարապետը:

5364

դիմելով Յակոբին. ինչպէս տեսնում եմ, այժմ ձեր ընտանիքը լաւ վիճակի մէջ է, փող շատ ես ուղարկում քու կնոջը, հաւանական է այժմ ձեր երեխաները շատ կուշտ և մաքուր հագնւած լինին, դու մինչև անգամ ինքդ քեզ չես կարողանում լաւ կերակրել և հագնել՝ էլ ինչո՞ւ ես մեր խօսած ժամանակ ընդմիջում և մեզ կաթնակերներ անւանում. գոնէ եթէ դուք, այսինքն ձեզ պէսները չէք կարողանում մի գործ առաջ տանել, ինչո՞ւ էք խանգարում այդ բանը ուրիշներին անելիս:

Բոլոր բանւորները, բացի ծերերից, թողել էին իրենց գործը և հաւաքւել Կարապետի շուրջը:

Ծեր բանւորները աշխատում էին առանձին խմբակ կազմելով և աչքի տակով երբեմն նայում վիճաբանողներին:

Երկար տարիների բանւորութիւնը միշտ միեւնոյն գործով, միշտ միեւնոյն տեղում, միացրել, կապել էր նրանց գործի հետ. նրանք բուականանում էին այնքան աշխատավարձով, ինչքան կը տային նրանց:

Նրանք շատ լաւ հասկանում էին, որ այդ հատկում չեն կարող գնալ մի ուրիշից գործ խնդրել, պարզ է, մերժում կը ստանային, ուրեմն նրանց համար այդտեղ աւելի լաւ հանգիստ և ապահով էր: Վաղուց էր մեռել նրանց մէջ գործարանատիրոջը ստրուկ չ'լինելու զգացմունքը. նրանք ամենայն ճշտութեամբ և հնազանդութեամբ կատարում էին նրա կամքը և կարգադրութիւնները:

— Փռնք Աստուծոյ, մենք կուշտ ենք, հագուստ էլ հօ ունինք, էլ ի՞նչ կարիք կայ ուրիշ բաներ պահանջելու. ինչ վերաբերում է մեր երեխաներին՝ նրանք իրենք պէտք է աշխատեն և ապրեն. մենք պարտաւոր չենք շարունակ նրանց կերակրելու և հագցնելու:

Նրանք այդպէս մտածելու իրաւունք ունէին, քանի որ երիտասարդ բանւորների պահանջները չը գիտէին,

չէին հասկանում և եթէ մէկն ու մէկը յանձն առնէր նրանց հասկացնելու իրենց այդ անելանելի գրութիւնը, հաւանական է՝ նրանք յետ չէին մնալ միւս բանւորներից:

— Զգուշացէք, ազա՛յք, գործարանատէրը՝ գործակատարի հետ միասին այս կողմն է գալիս, զգուշացրեց բանւորներից մէկը. հաւաքւած բանւորները իսկոյն ցրւեցին իրենց տեղերը և սկսեցին աշխատել:

Աղամբ աւելի պարզ կերպով կարող է սրանց բացատրել ամեն ինչ, ցած ձայնով ասաց Յարութիւնը Կարապետին՝ որոնք միասին միմեանց մօտ էին աշխատում: Գիշերը կրկին հրապարակ հաւաքւելը անյարմար է, ծերը խորամանկ է, կարող է տեսնել և ամեն ինչ հասկանալ:

— Վաղը չէ միւս օրը գիշերւան կարող ենք հաւաքւել անտառի մօտ գտնւած լճի ափին և խօսել, վճռեց Կարապետը:

Այդ ժամանակ ներս մտան գործարանատէր Իրօյիանինը և գործակատար Յովհաննէսը:

Աղամբի հասկացողութիւնը և հմտութիւնը շատ դուր եկաւ գործարանատիրոջ:

— Վաղը տօն է, ասաց նա Աղամբին, գործը շուտ կը վերջացնենք, երեկոյեան էլ չենք աշխատիլ. հանգիստ կը թողնենք շոգեմեքենաները, առանց դրանց էլ ջրով պտոյտ եկող մեքենան բաւական կը լինի այսօրւայ համար, բայց ամենայն դէպս՝ դու նայիր կաթսային և շոգեմեքենային: Այնպէս մի կարծիր, որ ես մարդկանց չեմ կարող գնահատել, ո՛չ, մի մարդ որ իսկապէս գործունեայ և հմուտ է գործին՝ ես շարունակ նրան կը գնահատեմ է կը վարձատրեմ...

Հագիւ երեացող ժպիտը, իսկոյն աներևոյթացաւ Աղամբի երեսից, որ ոչինչ չը պատասխանելով, խոնարհւելով հեռացաւ նրա մօտից: Աղամբ հմտութեամբ գոր-

ծարանի շոգեմեքենան այնպէս էր կարգի բերել որ նոյն իսկ գործարանատէրն էլ զարմացած էր մնացել: Տօնի պատճառաւ այդ երկու օրը մեքենան անգործ էին թողել. բոլորը պատրաստուում էին դիմաւորելու այդ հազւագէտ տօնին: Գործարանատէրը ամեն տարի սովորութիւն ունէր այդ տօնին բանւորներին հիւրասիրել մի բացօթեայ տեղում կերուխում անելու, հաստատ համոզւած լինելով, որ իրեն այդ մասնաւոր արած ծախսերով բոլոր բանւորների համակրութիւնը կը վայելէ: Ֆինների համար խիստնկուտ ամենայայտնի տօներից մէկն էր, որին անհամբերութեամբ սպասում էին հարուստն ու աղքատը, փոքրն ու մեծը:

Հիւսիսում ապրող բնակիչները ջերմ արևի երեսը երկար տեսնել չին կարողանում. տարւայ մի քանի ամիսն էր միայն, որ արևը ցոյց էր տալիս իւր պայծառ դէմքը, որից սկսում էին ծաղկել բոլոր ծառերն ու ծաղիկները: Շուտով անցնում էին այդ պարզ և ջերմ օրերը, հետևում էր աշնանային մուռլ եղանակը, որի ժամանակ ձիւնն ու անձրևը ամեն ինչ ծածկում էին:

Ահա թէ ինչո՞ւ ֆինները այս տօնին այնքան անհամբերութեամբ են սպասում, երբ կարող են ազատ դաշտի մէջ արևի ջեռուցիչ լոյսին և ճառագայթների ներքոյ նստել ուրախանալ, լսել թռչունների քաղցր դալալիկները, ջութակի մեղմ ձայնը, խմել տեղական անուշ կալի գարեջուրը:

Տիկին Մինան, որ անչափ լաւ գիտէր այդ տեղական գարեջուր պատրաստելը, վաղուց էր եփել պատրաստել բացի դրանից գործարանատէրը մօտակայ գիւղաքաղաքից բերել էր տւել և իւր մառանում պատրաստի պահել:

Իւր ունեցած բազմաթիւ խոզերից մի քանիսը մորթել էր տւել, որոնց տիկին Մինան լաւ տապակել էր.

պատրաստել էր նոյնպէս մեղրից մի քանի տեսակ քաղցրաւենիք: Մի խօսքով, բանւորներին հիւրասիրելու համար սրանից աւել պատրաստութիւն տեսնել չէր լինի:

— Յովհաննէս, զագահարիր, թող գան աշխատելու, կարգադրեց Միքայէլը. արդէն ժամանակն է, թող մի կէս ժամ էլ շուտ լինի. իսկ խնջոյքը ժամի 9-ից կը սկսենք:

— Իսկ վաղը ժամը քանիսին էք կարգադրում բանւորներին գործի հրաւիրելու:

— Վաղը բոլորովին չենք աշխատիլ, պատասխանեց Միքայէլը. թէև նրա համար շատ ծանր էր կորցնել մի բանւորական օր, բայց շատ լաւ գիտէր որ տօնի միւս օրը ոչ մի բանւոր չի երևայ գործարանում:

Անտառի մէջ, գործարանի աջ կողմում գտնւում էր մի փոքրիկ լիճ. հէնց այդտեղ, ափի մօտ մեծ քարայտակի վրայ մի քանի տարիներ կատարւել էր այս տօնական խնջոյքը:

Վաղ առաւօտից այդտեղ արդէն աշխատում էր փոքրիկ երեխաների մի խմբակ, մաքրելով գետինը, ամեն կողմից ջրի հոսանքը կտրելով, քար ու խոտ լցնելով թաց տեղերը, որպէսզի խնջոյքի ժամանակ նրանք անյարմարութեան մէջ չը լինեն:

Միքայէլը նայում էր այս փոքրիկ աշխատող բանւորներին, գոհ մնալով նրանց աշխատանքից. և նա նրանցից իւրաքանչիւրին ընծայեց հինգ կոպէկ, որոնց գումարը գործարանատիրոջ համար շատ պատկառելի թւաց:

Ժամի 5-ից արդէն բերւած էր ուտելիքը և դարեջրի տակառները:

— Ինչո՞ւ ես գնում այնտեղ, փնթփնթաց թովմասը, չե՞մ տեսել ինչ է այդ ծեր սատանայի հիւրասիրութիւնը. առանց դրան էլ կարող եմ ապրել, նրա սատանայի դէմքը մի օր չը տեսնել ինձ համար մեծ հաճոյք է:

— Քեզ ով է խանդարում, հօրեղբայր, նրան կարող ես բոլորովին չը տեսնել. հեռացիր գործարանից, այլևս նրան բոլորովին չես տեսնիր, կատակով ասաց Վարդանը: — Դ՛հուս եկ, հը՛մ, իսկ ռոտեղից ուտեմ ես և ռոտեղ դնամ:

— Եթէ դու այդ գիտես, էլ ինչո՞ւ ես իգուր տեղը չարախօսում:

Ներտասարդ բանւորները խնջոյքի համար ընտրել էին ամենից յարմար տեղը: Հարեան գործարանից դալիս էին բանւորուհի աղջիկներ:

Աննան, իւր երեք գործակատարուհիների հետ արդէն եկել էր. թէև նրան այնքան էլ հաճելի չէր ներկայ լինել այդ տօնական խնջոյքին, բայց որպէսպիսի բանւորները չը ատեն իրեն և գոռոզ չը համարեն, նա ստիպւած եկել էր:

— Նա պարել չէր սիրում, բայց այդ օրը ստիպւեց պարելու:

Ներկային միմեանց յետևից երկաթուղու և երկու հեռագրատան պաշտօնեաներ, որոնց հազուադէպ և գլխարկի ձևը տարբերում էր ներկայ եղողներէ:

Գործարանատէրը հարեան դիւղից չորս նւագածուներ էր հրաւիրել. իւր բանւորների մէջ էլ կային մի քանի հոգի՝ շփի վրայ նւագողներ:

Հաւաքւած ամբօխը անհամբերութեամբ սպասում էր խնջոյքի սկսելուն:

Կատակասէր և ուրախ Վարդանը գործարանատիրոջ աջ կողմումն էր բազմել:

— Սկսել կարելի՞ է, հարցրեց նա Իրօյիանինից:

— Իհարկէ, արդէն ժամանակն է:

Վարդանը շտապով, աննկատելի կերպով անցաւ ծառերի յետևը և մի քանի րոպէից յետոյ լաւեց փոքրիկ թնդանօթի թնդիւնը: Ամբօխը ուրախութիւնից վեր թաւա-

ուրախ աղմուկ բարձրացաւ, որին շուտով հետևեց նւագածուների նւագարանի մեղմ ձայնը: Արդէն խնջոյքը սկսւած կարելի էր համարել:

Վառւեցան ջահեր, կրակներ, որոնց լոյսը անդրադարձաւ կապոյտ լճի վրայ:

Մի առժամանակից, նւագածուները միանւագ ածելը թողեցին, լաւեց միայն ջուրակի ախորժելի ձայնը:

Կեր ու խումը սկսեց. հանդարտ խօսակցութիւնները՝ ալիօօլի ներգործութիւնից, բարձրացան աղաղակների: Դատարկ բաժակները և ափսէները արագաբար լրջւում էին: Սկսեցին պարի եղանակ նւագել. հրապարակում երևացին մի զոյգ պարողներ: Մէկը Հեղինէն էր՝ սպիտակ շրջագլխոտ հագած, որը պարելիս փայլփլում էր:

Կարճահասակ բանւոր Յարութիւնը անվստահ կերպով մօտեցաւ Աննային, առաջարկեց վայս պարելու:

Դժգոհութիւնը ծածկելով. Աննան վերկացաւ և մի պտոյտ արեց նրա հետ:

— Բաւական է, ասաց Աննան, խաղը կիսատ թողնելով և նստելով իւր տեղը:

Նրան հետևեց Ագամը:

Աննան, մինչև անգամ չը թողեց, որ նա իրեն առաջարկէ. բարձրանալով՝ ձեռքը տուեց նրան և սկսեցին պարել:

Մի քանի րոպէ առաջ, որ տհաճութիւն էր գգում Աննան Յարութիւնի հետ պարելիս, այժմ, ընդհակառակը՝ նա անչափ ուրախ էր Ագամի հետ պարելիս:

Ագամը շատ գեղեցիկ էր պարում, իսկ Աննան մոռացել էր պարելը, նա հետևում էր Ագամին՝ ձեռքը դրած նրա ուսին:

Աննան հետաքրքրութեամբ նայում էր նրա աչքերին, կարծէք մի բան էր կամենում մտաբերել այդ առնական գէմքին նայելիս:

Իսկ Աղամբ մեծ, վառվառն աչքերը նրանից չէր հեռացնում, ձեռքով ամուր գրկած լինելով աղջկայ իրանը:

Աննան շատ էր շարժարեւում մտաբերելու, թէ Երբ է տեսել այդ մարդուն, նրա կենդանի աչքերը, բայց իզուր, ոչ մի վերջաւորութեան չէր յանգում:

Նւագածունները պարի եղանակը դադարեցրին, լսեց միայն ջութակի մեղմ ձայնը, որի վերջին խաղերը արձագանք էին տալիս անտառի խուլ կողմում:

Պարուհիները կանգ առան: Աննան կարծես քնից արթնացաւ, իսկ նրա կաւալէրը արդէն անհետացել էր:

Ուրախութիւնը կանգ չառաւ, նորից լցւեցին դատարկ բաժակները դարե՛ջրով:

Ծերերը միմեանց պատմում և յիշում էին երիտասարդ ժամանակ անցկացրած այդպիսի տօները, իսկ երիտասարդները ուրախանում և պարում էին:

Գործարանատէրը իւր կնոջ հետ մի քանի շրջան վախ պտոյտ եկաւ:

Անտառում վաղուց արդէն թռչունները քնից արթնացել և սկսել էին իրենց ուրախ երգը: Երկինքը արեւելքում՝ սկսեց քիչ-քիչ կարմրատակել: Մութը փախուտ էր տալիս դէպի հեռուն: Շուտով արեգակը իւր պայծառ դէմքը ցոյց կը տար, իսկ խնջոյքը դեռ առաջւայ նման շարունակւում էր:

Երիտասարդ բանւորներից մի քանիսը հէնց խնջոյքի կիսում աննկատելի կերպով հեռացել էին լճի մի ուրիշ կողմը, որտեղ Կարապետի հրաւերով եկել էին նոյնպէս հարեան գործարանի բանւորներից:

— Անպայման եկէք, Աղամբ պէտք է խօսի, ասել էր Կարապետը նախընթաց օրը:

Աղամբ մասին վաղուց էին լսել:

— Ուրախութեամբ կը գանք, համաձայնել էին նրանք:

Գործարանատէր Նիկոլան այդ օրը քաղաքից բացառւած էր. նա յարմար առիթից օգտւելով, գնացել էր Պետերբուրգ՝ պատուէրներ ընդունելու և իւր պատրաստի ապրանքը ծախելու:

Աղամբ վաղուց նստել էր մի ծառի տակ, սպասելով ընկերների հաւաքւելուն, որպէսզի խօսէ:

Բոլոր երիտասարդ բանւորները գրեթէ հաւաքւել էին, մի քանիսը միայն մնացել էին խնջոյքում՝ աղջիկների հետ պարելու. նրանք աւելի գերադաս էին համարել ուրախանալ, քան թէ լսել օգտաւէտ խօսքեր:

Լճի միւս կողմից լսւում էր նւագածունների ձայնը:

— Ընկերներ! լսեց Աղամբի ձայնը, որ բարձրանալով իւր նստած տեղից՝ աչք ածեց իրեն լսողներին: Ես ձեզ այստեղ հրաւիրել եմ միայն ի սէր գործի. առանց գործի՝ կեանքը դատարկ է: Դուք նոյնպէս գործում, աշխատում էք, այժմ տեսնենք, ո՞ւմ էք տալիս ձեր աշխատանքի պտուղը, օգուտը, որի համար առաւօտից մինչև ուշ գիշեր շարժարւում, տանջւում էք, կորացնելով ձեր մէջքը, կորցնելով ձեր առողջութիւնը, ոյժերը և երիտասարդութիւնը. ասացէք խնդրեմ, ձեր այդ շարժարանքի պտուղը ո՞վ է վայելում:

— Իհարկէ գործարանատէրը, լսեց բանւորների ձայնը:

Աղամբ մի քանի վայրկեան լռեց, որպէս զի իւր ասածները աւելի հասկանալի լինին նրանց:

— Ես էլ այդ հաստատում եմ. ձեր շարժարանքի մեծ մասը ստանում է գործարանատէրը, իսկ դուք, դուք ի՞նչ էք ստանում. ստանում էք այնքան՝ որքան ձեզ կը բաւականանայ մի կտոր չոր հաց ուտելու և ցնցոտիներից հագուստ ունենալու, իսկ ձեր ընտանիքը ինչո՞վ է ապրում:

— Է՛հ, այդ մի ասիլ, ասաց հարեան գործարանի բան-

ւորներէից մէկը, մեր գործարանի բանւորները թէ իրենք
և թէ իրենց ընտանիքը շատ լաւ են ապրում:

— Էլի, ասաց, լաւ, եթէ նրանք քաղցածութիւնից
չեն մեռնում, ուրեմն լաւ են ապրում, ասաց բանւորնե-
րից մէկը կատակով:

— Սուտ ես խօսում, պարոն, հէնց, օրինակ, մէկը
եւ, ունիմ սեփական տուն, կով, ձի. էլ ինչն է ինձ
պակաս:

— Ի՞նչ հարուստն ես եղել, էլ ինչո՞ւ ես այստեղ ի-
գուր չարչարում, գնա քո տունը՝ քո ընտանիքի հետ
հանգիստ ապրիր, ասաց Յարութիւնը:

— Ուրեմն հէնց այժմ էլ կարող ես այստեղից հեռա-
նալ, քանի որ դու շատ հանգիստ և ապահով կեանք ես
վարում, ասաց բարկացած մի բանւոր:

— Յիւր ես էլ եմ լսել կամենում....

— Լսիր, միայն լռիր. Ադամ, ի սէր Աստուծոյ, խօ-
սիր, ի՞նչ ես ամեն մի դատարկ խօսքի համար կանգ առ-
նում, շտապով ասաց կարապետը:

Ադամը հանգիստ կերպով սպասեց, մինչև որ նրանք
կը հանդարտւէին, ապա ձեռքը բարձրացնելով՝ ցոյց տւեց,
որ կամենում է խօսել:

— Ձեր այդ տանջալի աշխատանքի համար ինչո՞ւ
դուք պէտք է մի չնչին գումար ստանաք, իսկ գործա-
րանատէրը աւելի շատ. դուք կարող էք առարկել, որ գոր-
ծարանատէրը իւր բոլոր ունեցած փողը և մթերքները
դրել է գործարանում, որպէսզի աւելի շահ ունենայ. այդ
ուղիղ է, նա էլ է չարչարում, բայց կշեռքի մի թա-
թում դրէք նրա ամբողջ կարողութիւնը, իսկ միւսում
հարիւրաւոր մարդկանց չարչարանքը, որը աւելի կը կշռէ:

— Անկասկած մարդկանց չարչարանքը: Այժմ ինչ որ
Ադամը ասում է, բոլորը ուղիղ է, ասացին բանւորները,

միմեանց նայելով:

— Ուրեմն այդ կշիռը ի՞նչպէս հաւասարեցնել, հար-
ցրեց Ադամը նրանցից:

Նրանք լռեցին և սկսեցին շատ ցած խօսել միմեանց
հետ:

— Ինչպէս ես տեսնում եմ, դժուար է ձեզ այդ հար-
ցի վճիռը լուծելը. ուրեմն այդ հարցի վերաբերմամբ թոյլ
տւեցէք ինձ մի կողմնակի կերպով բացատրել, պարզել:

— Խօսիր, խօսիր, Ադամ, դու մեզնից շատ լաւ ես
հասկանում այդ բոլորը, լաւեց բանւորների ձայնը:

— Մեզ բանւորներին համար ամենից յարմարն է ու-
նենալ կօօպերատիւ ընկերութիւններ, բայց այժմ, երբ
փողը արդէն իւր շղթայի մէջն է առել բոլոր Փիզիքա-
կան և մտաւոր չարչարանքները, շատ դժուար կը լինի
մեզ առայժմ նրան հասնելու. գործարանատէրերը, կա-
պիտալիստները հաշտ աչքով չեն կարող նայել այն բանի
վրայ, որ բանւորն էլ իրենց նման հաւասար բաժին վեր
առնէ: Եթէ մենք սեփական փող ունենայինք՝ այն ժա-
մանակ կարող էինք հէնց ինքներս այդ ընկերութիւնը
կազմակերպել, բայց ռրտեղից, դուք փող չունիք:

— Ի՞նչ փող, մենք աղքատ մարդիք ենք:

— Ուրեմն մի ուրիշ միջոցի դիմենք, թէև ես կրկնում
եմ, որ այդ ընկերութիւնները հիմնելու համար բոլոր գոր-
ծարաններում շարունակ կռիւ են մղում. օրինակ, Բել-
գիայում քսան տարի շարունակ կռւելուց յետ, այժմ այդ
կօօպերատիւ ընկերութեան անդամների թիւը երկու հա-
զարից անց է կացել, դեռ էլի կռւում են և յոյս կայ, որ
մի օր բոլոր բանւորներն իրենց կը զգան ազատ՝ բոլոր
կապիտալիստական ահարկու շղթայից: Ասացի որ մի ու-
րիշ միջոցի դիմենք. այդ միջոցը առայժմ կը լինի հան-
գիստ կերպով դիմել մեր գործարանատիրոջ, պահանջելով

աշխատավարձի յաւելում, ապա նրանից պատասխանի տպասել:

— Իսկ եթէ նա չը համաձայնէ, ասացին մի բանի բանւոր:

— Այն ժամանակ գործադուլ կանենք, սպասելով որ գործարանատէրը խելքի գայ. առանց բանւորի նա ոչինչ անել չէ կարող և բացի դրանից, բանւորական աշխատանքի ամեն մի ժամը նրա համար շատ թանկ արժէ: Գործադուլի ժամանակ աւելի նա կը փափուի, և այդ փափաները տանել չը կարողանալով, հաւանական է ձեր առաջարկած պայմանները գործարանատէրը ընդունէ:

— Իսկ մենք ինչո՞վ կապրենք այդ գործադուլի ժամանակ:

— Ես ձեզ խօսք եմ տալիս, որ «բանւորական միութիւնից» առաջին օրերի համար կարող ենք ապրուստի համար օգնութիւն ստանալ:

— Լաւ, իսկ յետոյ ի՞նչ կը լինի, հարցըին հարեան գործարանի բանւորները:

— Այն կը լինի, որ գործարանատէրը այդ գործադուլից խրատւած՝ յաւիտենապէս չէ կարող իւրացնել բանւորների չարչարանքի արդիւնքը:

— Նա աւելի հեշտ և լաւ կարող է այդ անել. հէնց այստեղ մեզ մօտ ինչքան պարապ մարդ կայ, նա կը վարձէ նրանց և գործադուլ արած բանւորների փոխարէն կաշխատեցնէ:

— Այդ ժամանակ մարդիկ միայն կը փոխւին, մի խումբ դուրս կը գայ և մի ուրիշ խումբ կը բռնէ նրա տեղը, ասաց Յարութիւնը, որ մինչև այդ ժամանակ լուռ կանգնած լսում էր:

— Ինչպէս նկատում եմ ես, դուք շատ վախկոտներ էք, ասաց Ադամը, աչքերը այս ու այն կողմ դարձնե-

լով. եթէ ուրիշ տեղերի բանւորներն էլ այնպէս մտածէին՝ ինչպէս այժմ դուք, այն ժամանակ նրանք կապիտալի յաւիտենական գերին, սարուկը պիտի դառնային: Լսած կը լինէք թէ Գերմանիայում ինչքան լաւ վարկ ձեռք բերեց բանւոր դասակարգը. ձեր Բէբելը հպարտանում է, որ ինքն է եղել բանւորներին այդ ստոր քնից արթնացնողը, ի մի ձուլելով նրանց և կռիւ յայտարարելով կապիտալի դէմ. իսկ Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Բելգիայում...:

— Բելգիայի համար մի խօսիր, ասաց հարեան գործարանի բանւորը: Տասը տարուց աւել է, որ այնտեղ գործը վճռւած և վերջացած է և այդ յօգուտ գործարանատէրերի:

— Սխալ է, դու ստում ես:

— Ինչո՞ւ համար պէտք է ես սուտ խօսիմ, կուզես բոլորը փաստերով ապացուցանեմ. բելգիական բանւորները վճռել էին գործարան չը գնալ, դա ճիշտ է, նրանք մի յանձնախումբ էին ընտրել՝ որպէսզի իրենց այդ առաջարկները քննութեան ենթարկւէր և դիմէր գործարանատէրերին:

Ադամը, տեսնելով, որ նա շատ հեռուն է գնում, իւր ներգործութեամբ բանւորների վրայ ազդելու համար, ասաց.

— Թողնենք Բելգիան, իսկ ի՞նչ կասես համատարած Ռուսաստանի համար. նրա ամեն վայրը բռնկւած է բանւորական շարժումով, օր-օրի վրայ աւելանում և ցանցերով պատում է ամենուրեք:

Բանւորները մի փոքր առաջ սառնութեամբ էին լսում, այժմ կարծէք նորից վերակենդանացան:

— Բանւորական միութիւնը տարածւում է պրօպա-կանդի միջոցով ամեն տեղ, շարունակեց Ադամը, բան-

ւորները անհամբերութեամբ սպասում են գործի պսակ-
ւելուն, արշալոյսին, հաւատացէք, նա հեռու չէ, ազատու-
թեան և հաւասարութեան լոյսը շուտով պէտք է ծագէ,
այդ ես ասում և խոստանում եմ ձեզ մօտիկ ապագայում:

— Խոստանում ես, բայց դու ո՞վ ես, հետաքրքիր է
իմանալ, ծիծաղելով ասաց մի բանւոր:

— Ես ո՞վ եմ, ես բանւորական միութեան անդամնե-
րից եմ, իմ անունս և ով լինելս ձեզ հարկաւոր չէ, ես
այն եմ, որ տւեց ձեզ ինչ որ գիտէր և ունէր. փայլուն
ապագայ խոստացողն եմ, որը բոլոր մեզպէսներին ա-
խորժելի է, նրանցից եմ, որոնք չարչարւում և տանջւում
են ազատութեան և հաւասարութեան համար:

Նրա գեղեցիկ և ազդու խօսքերի տակ լսողները կար-
ծէք շարել էին. ծառերի կատարները վրայ երևացին ա-
րեւոյթի առաջին ճառագայթները:

— Ընկերներ, ահա արեգակի փայլուն և առաջին ճա-
ռագայթները թող օրինակ լինին մեր բաղձալի ազատու-
թեան և հաւասարութեան. կեցցէ՛ հաւասարութիւնը և
ազատութիւնը:

Բոլոր բանւորները միասին սկսեցին աղաղակել Ազա-
մի վերջին խօսքերը:

— Լաւ են խմել, ասաց Իրօլիանինը՝ նայելով գա-
տարկ տակառներին, երբ լսեց երիտասարդ բանւորների
աղաղակը. հանգստանալ է հարկաւոր, արեգակն էլ ար-
դէն ծագել է, շարունակեց նա, ուղեւորելով դէպի տուն,
որտեղ քիչ առաջ գնացել էին իւր կիներ և երեխաները:

Հեռւում, ծառերի տակ մամուռի վրայ մի քանի
բանւորներ կային, որոնք լուսութեամբ էին տօնում այդ
տօնը, որոնց թւումն էր Թովմասը:

Իրօլիանինը հազիւ թէ պառկել էր քնելու, երբ նրան
սկսեցին արթնացնել. նա չէր կամենում աչքերը բաց ա-

նել. նրա մահճակալի մօտ կանգնած էր ծեր և հին աղա-
խին Սանամը:

— Ի՞նչ ես ուզում, հարցրեց նրանից դժգոհ կերպով:
Պառաւը շփոթեց:

— Ի՛նչ, ասա, ի՞նչ է պէտք:
— Գործարանի բանւորները եկել և ձեզ են խնդրում
տեսնել:

— Ի՞նչ, նրանք այժմ ինձ ի՞նչ պէտք ունին. հա,
հասկացայ, ինչպէս երևում է, նրանք գեո լաւ չեն խմել,
գնա, Սանամ, մամանը, այնտեղ երկու տակառ գարեջուր
կայ, մէկը տուր նրանց թող տանեն խմին, իսկ միւսը
թող մնայ, ձեռք չը տաս. տոտց նա, շուռ գալով միւս
կողքին և խոմփացրեց:

Երկար քնել չը կարողացաւ. Սանամը վերադառնա-
լով, կրկին արթնացրեց նրան:

— Նրանք գարեջուր չեն ուզում, այլ ձեզ են կամե-
նում տեսնել, ասաց Սանամը վախժխելով:

Իրօլիանինը սկսեց քաղցրութեամբ յօրանջել. ոտքը
դրաւ յատակին և նրանից հարցրեց:

— Ի՞նչ, զարմանալի է, ես նրանց ի՞նչ պէտք եմ այժմ.
Եթէ նրանք կամենում են այսօրւայ խնջոյքի համար
չնորհակալութիւն յայտնել, այդ վաղն էլ կարող են անել,
էլ ի՞նչ են այժմ հաւաքւել այստեղ և թոյլ չեն տալիս
հանգստանալու:

Բայց և այնպէս նա շտապով հագնւեց և դուրս եկաւ
պատշգամբ: Հրապարակում հաւաքւել էին բազմաթիւ
բանւորներ. հետաքրքրութեան համար եկել էին նոյնպէս
հարևան գործարանի բանւորները:

— Ներեցէք, որ մենք ձեզ թոյլ չը տւինք հանգստա-
նալու, կարևոր և անհրաժեշտ գործի համար ենք եկել
այստեղ, ասաց կարապետը:

Իրօլիանիներ շարունակ յօրանշում էր, նա սաստիկ քնել էր ուզում:

— Սօսիւր, ի՞նչ անհրաժեշտ գործ է. իսկ մնացեալի համար վաղն էլ կարող ենք խօսել, ասաց Իրօլիանիներ ծուլութեամբ և նստեց պատշգամբում եղած աթոռակի վրայ:

— Տեսնո՞ւմ էք, խաղէին, ձեզ մօտ մենք ինչպէս ենք աշխատում, շարշարում. եթէ դուք մեր տանջանքներն իմանայիք...:

— Ի՞նչ երկարաբանութիւն, կտրեց նրա խօսքը Յարութիւնը, ամենից լաւ է Ադամը խօսէ. խօսիւր Ադամ, և նա հրեց Ադամին առաջ:

— Տէր, մենք եկել ենք ձեզ մօտ՝ գործին վերաբերեալ լուրջ խօսելու, լսեց Ադամի սուր ձայնը:

Նրա ձայնից Իրօլիանիներ սթափուեց և լրջացաւ՝ նայելով խօսակցին:

— Մեր աշխատավարձը չափազանց քիչ է, որպէսզի նրանով կարողանայինք թէ մեզ և թէ մեր ընտանիքը կերակրել. դուք լաւ շահում էք, այդ ի նկատի ունենալով, մենք եկել, խնդրում ենք ձեզնից, որ ձեր վեր առած շահից մի մասն էլ մեզ բաժին հանէիք, այն ժամանակ գոնէ քիչ հաւասարութիւն կը լինէր. ես արդէն ասելիքս վերջացրի:

Ադամի խօսքերը լսելով՝ Իրօլիանիներ ներքուստ շատ գայրացաւ, բայց արտաքուստ իրեն զսպեց:

— Ինչպէս երևում է, Ադամ, դու մեր գործարանի գործերին լաւ ծանօթ չես, բայց սրանք, ցոյց տալով բանւորներին, շատ լաւ գիտեն իմ բոլոր գործերիս և շահիս մասին. նրանք գիտեն, որ ամեն մի ընդէ կարող են պալ իմ գրասենեակը, նայել գործարանի հաշիւներին, մութ կէտերը հարցնել, տեղեկանալ. շատ անգամ են տեսել և

քննել իմ հաշեւտարակները և լաւ հասկացել են, որ ամենաչնչին աշխատավարձի յաւելումով ես ստիպւած կը լինեմ գործարանը փակելու և գործը դադարեցնելու. այսինքն գործարանս փոխանակ շահ բերելու՝ օր օրի վրայ կը սկսի փտաւել, իսկ ո՞ր գործն է փաստով շարունակուում...:

Հակառակ իւր սպասածին, այս անգամ Իրօլիանիներ տեսաւ, որ ամբոխը չէ կամենում համոզուել իւր խօսքերից՝ առանց փաստերի. այն ժամանակ նա կրկին դիմեց Ադամին.

— Հակառակ դէպքում, հէնց այժմ կարող եմ քեզ անձամբ ցոյց տալու մեր գործարանի հաշիւները և որից դու կը համոզուես իմ ասածների ճշտութեանը. ուրեմն գնանք:

Իրօլիանիներ պատշգամբից ցած իջնելով, զնաց դէպի գործարան, որին հետևեցին բանւորները իրենց առաջնորդ ունենալով Ադամին:

Հասնելով գրասենեակի մօտ, Իրօլիանիներ սկսեց ամուր կերպով թակել Աննայի ննջարանի սենեակի պատուհանը:

— Աննա, Աննա, վեր կաց, շուտ, հագնւիր և եկ գրասենեակ:

Քնած աղջիկը արթնանալով՝ սկսեց հագնուել. դուրս գալով, գրասենեակի դուռը բաց արեց, որտեղ իւր հայրը ժպիտն երեսին ասաց.

— Աննա, Ադամը կամենում է գործարանի տետրերը և հաշիւները տեսնել, համոզուելու համար, թէ արդեօք կարելի է բանւորների աշխատավարձը աւելացնել, թէ ոչ:

Աննան լուռ կերպով սկսեց արկղներից դուրս բերել հարկաւոր հաշիւների տետրակները:

— Հին հեզնանք, որը կամենում են քո գլխին էլ բերել, ասաց Յարութիւնը Ադամին, նրանց հաւատ մի ըն-

ձայիր, ասում են:

— Նրանց մի լսիր, Ադամ, նրանք մեզ միշտ այդ դատարկ հաշիւներով, մեծ մեծ գրքերով են քննցրել, քեզ էլ ինչպէս երևում է, պիտի խաբեն, ասաց մի ուրիշ բանոր:

Բայց Ադամը յափշտակած էր գեղեցիկ Աննայով. իւր ընկերների ասածը գրեթէ չէր լսում. նա աչքերը չէր հեռացնում Աննայից, որը այժմ աւելի գեղեցկացել և հրապուրիչ էր դարձել Ադամի համար:

Շտապով վեր կենալիս, Աննան մի շրջագոստ էր հագել, որի թափանցիկ կտորից երևում էր աղջկայ նուրբ կազմաւորը. ծածկել էր զլիսին մի հասարակ թաշկինակ, որի տակից անխնամ կերպով դուրս էին թափւել նրա խիտ, փայլուն մազերը. նա այդ գիրքով Ադամի համար մի կենդանի պատկեր էր ներկայացնում:

— Նայեցէք, ասաց Աննան չոր կերպով Ադամին. այն շաբաթական տեղեկագիրը, որի մէջ պարզ կերպով գրւած է բոլոր մի շաբաթեայ ծախքերը մթերքը, ապրանքը, գործարանի ունեցած շահը, բանւորների աշխատավարձը, փոխադրութեան ծախքերը և այլն և այլն. իսկ այստեղ գրւած է պատրաստի ապրանքը՝ օրական արժէքով գնողների համար:

— Հասկացա՞ք, ասաց Աննան Ադամին, որը արագութեամբ սկսեց ծածկել տետրակները:

— Այնքան էլ ոչ, լսեց Ադամի ցած ձայնը. ես տետրակներից ոչինչ չեմ հասկանում և առաջւայ պէս կըրկնում եմ, որ գործարանատէրը պարտաւոր է բանւորների աշխատավարձը աւելացնելու:

Աննան ուսերը վեր քաշելով, ասաց.

— Տարօրինակ կամակորութիւն:

Ինչպէս երևում է, Ադամը կամեցաւ նրան ինչ որ

պատասխանել, բայց իրեն գտնելով՝ զրասնեակից դուրս եկաւ բակը, որտեղ բանւորները նրան սպասում էին:

— Հը՛, Ադամ, ի՞նչ եղաւ, նրանց հաշիւներից մի բան կարողացա՞ր հասկանալ, ասաց զրսում կարապետը:

Յարութիւնը և միւս բանւորներն էլ հարցական և անհամբեր աչքերով նայում էին Ադամին, կարծէք հարցնելու, թէ ինչպէս եղաւ, յաջողե՞ց. իսկ վերջինս, ինչպէս երևում էր, տատանւում էր ուղիղ պատասխան տալու:

— Նրանց տետրակներից ի՞նչ կարելի է հասկանալ, գործարանատէրը պարտաւոր է անպայման աշխատավարձը աւելացնել, ուրիշ ոչինչ:

— Իհնարկէ պարտաւոր է, անպայման պարտաւոր, սկսեցին գողգոռալ բանւորները, որոնց զայլոյթը դէպի Իրօլիանիւր աւելի շատացաւ:

— Թող աւելացնէ, հակառակ դէպքում մենք չենք գնալ գործարան գործելու, ասաց բանւորների մի մասը:

— Ի՞նչ հարկաւոր է առաջուց այդպէս սպառնալ, մենք նրան մեր պայմանները կառաջարկենք, թող նա էլ մտածէ, կարելի է գործը աւելի հանգստութեամբ վերջացնել, ապացին աւելի զգոյշ և փորձած բանւորներ:

— Ուրեմն, Ադամ, զնա գործարանատիրոջ հետ խօսիր մեր կողմից. դու ամենքիցս խելօք և լաւ ես, ասացին բանւորներից շատերը:

Գոհ, բոլորի հաւատարմութիւնը ուղղւած լինելուն դէպի իրեն, Ադամը գնաց գործարանատիրոջ մօտ, որը սկսեց աչքի տակով նայել նրան:

— Անա նրանց պարագլուխը և խառնակիչը, ասաց Յովհաննէսը ցած ձայնով գործարանատիրոջը:

— Գիտեմ, կարճ ասաց նա:

— Տէր, բանւորները լիակատար իրաւունք են տւել

ինձ ձեզ յայտնելու, որ նրանք կրկին ձեր գործարանում կաշխատեն, եթէ աշխատավարձը կրկնապատկւի...:

— Իսկ եթէ ես չը համաձայնեմ:

— Միևնոյն է, ձեզ ժամանակ ունիք այդ մասին մտածելու, այսօր արդէն գործարանը փակ է:

— Իսկ եթէ մինչև վաղն էլ ես չը համաձայնելիմ և պատասխան չը տամ:

Աղամբ դէմքը խոժոռելով ասաց.

— Այն ժամանակ մեզնից ոչ ոք գործարանում չի աշխատիլ՝ մինչև որ դուք չը համաձայնեք մեր արդար պահանջները կատարելու:

Գործարանատէրը վաղուց այդպիսի պատասխանի էր սպասում. նա մտածել էր՝ աւելի հանգիստ և խորամանկութեամբ պատասխանել.

— Էհ, ինչ արած, զբօսնել, ուրախանալ էք ուզում. շատ բարի. ուրախանա՞նք, մի քիչ էլ կը հանգստանանք. խօս՝ տարին տասներկու ամիս չենք չարչարելու. շատ լաւ էք մտածել, ասաց Միքայէլը հեգնանքով: Իսկ ներքուստ նա չար դաւեր էր պատրաստում նրանց համար:

Զորբորդ օրն էր, որ գործարանը անգործութեան էր մատնւած, լռել էին բոլոր գործարանի անիւների և մեքենաների միանւազ ճոճոցները:

Ոչ բանւորներն էին զիջում և ոչ էլ գործարանատէրն էր կամենում նրանց պահանջներին բաւարարութիւն տալ:

Հարևան գործարանատէր Նիկօլան իզուր տեղը մի քանի անգամ աշխատեց միջնորդել բանւորներին և գործարանատիրոջ միջև. բանւորները յամառութեամբ շարունակում էին գործադուլը: Իսկ ապրուստի համար, ինչպէս Աղամբ խոստացել էր, նրանք ստանում էին բանւորական միութիւնից:

Պատահում էր երբեմն՝ ծեր բանւորները դալիս էին գործարան, բայց երիտասարդ բանւորները նրանց հեռացնում էին սպառնալիքով:

— Եթէ դուք կրկին այստեղ գալու լինէք, հաւատացէ՛ք, ձեր ծերութեանը մտիկ չենք տալ և ստատիկ կը թակենք:

Այդ սպառնալիքներից վախեցած՝ նրանք այլևս չէին երևում գործարանում:

Հարևան գործարանը եռանդով գործում էր, միայն մի քանի հոգի նրա բանւորներից եկել միացել էին բանթողներին: Նիկօլան մեծ և շահուէտ պատւէր ընդունած լինելով, ինքը ժամանակին շտապեց յայտնել իւր բոլոր բանւորներին աշխատավարձի յաւելում, վախենալով, որ մի գուցէ իւր բոլոր բանւորներն էլ օրինակ վեր առնելով հարևան գործարանի բանթողներից, կարող են շատ մեծ փաստներ տալ: Բայց նրա վախը անտեղի էր. իւր գործարանի բանւորների մեծամասնութիւնը այդ քաղաքում էր ապրում ընտանիքով, որոնք սովորել էին սեղին, սովորութիւններին. ամենից զլխաւորը՝ նրանց մէջ մեռել էր ազատ և հանգիստ ապրելու բնագիր. ուստի հազիւ թէ նրանք վճռէին այդպիսի մի քայլ անելու:

Իրօլիանիներ ինչքան իրեն արտաքուստ անտարբեր և լաւ էր ցոյց տալիս, բայց ներքուստ տանջւում էր. նա մի քանի անգամ գործակառար Յովհաննէսի և իւր աղջկայ հետ խորհրդակցեց, թէ ինչ միջոցով կարող է այդ բոլորի առաջն առնել. Յովհաննէսը չարչարւում էր մի ելք մտածել, իսկ Աննան շատ անտարբեր և սառն էր վերաբերւում այդ հարցին, ինչ որ շատ զարմանալի էր թւում իւր հօրը:

— Գիտե՞ս, Աննա, ես ինչ եմ մտածել. թող Յովհաննէսը սկսէ նոր բանւորներ վարձել, իսկ ես կը զնամ գա-

ւառապետի մօտ՝ խնդրելով որ նա անձամբ գայ այստեղ և մեր բանւորներէ պարագլուխ և վատ մտքեր արծարծող Աղամին այստեղից դուրս վնասէ. այսպէս լաւ չէ:

— Զէ, հայրիկ, այդպէս մի անիլ, ասաց Աննան տխրութեամբ:

— Ինչո՞ւ, անա քեզ տարօրինակ բան, բացատրիր, թէ ինչո՞ւ:

Աղջիկը շփոթւեց, նա չը կարողացաւ ոչինչ պատասխանել:

— Նրան այստեղ կալանաւորւելով, կը տանեն և հարցաքննութեան կը ենթարկեն՝ իւր խռովարար ճառերի և խառնակիչ բանւորութեան համար, ապա բանտարկելով կասեն «գնա և սպաշխարիր քո մեղքերը». ես շատ լաւ եմ ճանաչում մեր բանւորներին, աղջիկս, հաւատացիր, նրանք առանց առաջնորդի, ոչխարներ են:

Գործարանատէրը հէնց այդ օրը գնաց գաւառապետի մօտ. Աննան այլևս չաշխատեց նրան այդ քայլից հեռացնելու: Չափազանց տխուր և մտածկոտ կերպով նա իւր հօրը ճանապարհ դրեց:

Գործարանատէրը մինչև գիշեր չէր կարող վերագառնալ, որովհետև գաւառապետն այնքան էլ մօտիկում չէր ապրում:

Մի ուրիշ սայլով ճանապարհւեց Յովհաննէսը, իւր տիրոջ կարգադրութեամբ նոր բանւորներ վարձելու:

Գործարանի բանւորներն ամեն ինչ արդէն հասկացել էին:

Աննան, իւր հօրը ճանապարհ դնելուց յետոյ, վերագարձաւ գրասենեակ, որտեղ նրա երեք գործակատարուհիները ջանասիրութեամբ աշխատում էին. չը նայելով գործագուլին՝ նրանք դեռ ևս շատ գործեր ունէին կատարելու:

Աննայի միտքը բոլորովին ուրիշ տեղ էր. նա ոչինչ չէր հասկանում իւր առաջը թափւած հաշւետարներից. նա այդ բոլորը մի կողմը թողած՝ մտածում էր այդ խորհրդաւոր ճառախօս Աղամի մասին:

— Տէր Աստուած, ախր ես նրան մի տեղ տեսած և լսած կամ նրա ձայնը...:

Էլեքտրական զանգի միջոցով Աննային լուր տւին գնալ տուն ճաշելու: Նա մեքենայի պէս շտապով գնաց տուն ճաշեց, թէյ խմեց, խօսեց իւր մօր և երեխաների հետ, չը մոռանալով ոչ մի բոլոր Աղամին, նրան յիշելու:

Նա վերագառնալով գրասենեակ՝ մի քանի բոլոր խորատուկեց մտքերի մէջ. ապա նա դարձաւ գործակատարուհիներին:

— Այսօր շուտ գնացէք, կարող էք կիսատ մնացած գործերը վաղն էլ կատարել:

Գործակատարուհիները գնացին: Աննան մենակ մնաց գրասենեակի ամայի շինութեան մէջ:

Հրաշալի երեկոյ էր:

Նա կամեցաւ մի ինչ որ գործով զբաղւել, աշխատել, բայց ոչինչ անել չը կարողացաւ. մի ինչ որ բանի վրայ էր մտածում, ինքն էլ չը գիտէր, թէ ինչ էր մտածում. նա պատրաստ էր լաց լինելու...:

Արեգակը արդէն մայր էր մտնում. նրա վերջին ճառագայթները դեռ լուսաւորում էին պարզ երկինքը և բարձր ծառերի կատարները: Սաղափի գոյն ունեցող թեթեւ ամպեր քշում էին երկնքի վրայից այս ու այն կողմ:

Աննան նստել էր բաց պատուհանի առաջ և հետաքրքրութեամբ նայում էր արեգակի մայր մտնելուն, հրաշալի վերջալոյսին. նրա շղերը հանգստացան, նա մի տեսակ անգործութիւն զգաց, իսկ իւր մտքերը սլացան շատ հեռու...:

Կապոյտ և պարզ երկնքի վրայ երևաց լիալիր լուսինը: Գրասենեակի բաց պատուհանից լուում էր գետի ուժգին և աղմկալից հոսանքի ձայնը:

Երեկոյեան ցօղը պատել էր ամենուրեք:

Աննան, փոխանակ սարսուռու, շատ խաղաղ և հանգիստ կերպով լսում էր գետի այդ աղմկալից հոսանքը և հանգստութիւն զգում. նա սիրում է ժամերով նստել և լսել այդ ձայնը. կարծէք նրա մէջ էր լսում, տեսնում իւր ապագան...:

Ամեն բան լուսութեան մատոնւեց:

Աննան նստած տեղից յանկարծ վեր թռաւ. մի ինչ որ բան, ինչ որ մարդ նշմարեց գործարանի հրապարակի վրայ՝ որը գողունի և թեքւած, գնում էր դէպի գետափը:

Նա մտածեց, «չը լինի չարութեամբ մէկն ու մէկը մտածում է փնտել մեր գործարանը». այդպէս մտածելու իրաւունք ունէր, քանի որ գործարանի միակ բնակիչ Յովհաննէսը այդ օրը բացակայում էր. ուրեմն մի չարագործ գրանից յարմար ժամանակ չէր կարող գտնել իւր չարութիւնը ի կատար ածելու:

Նա շտապով դուրս եկաւ գործարանի բակը, մոռանալով մինչև անգամ կողպել գրասենեակի դուռը:

Մինչև այդ խորհրդաւոր մարդուն հասնելը՝ երկար չէր տևել:

Աննան շտապով գնում էր, աշխատելով ոչ մի աղմուկ և ոտնաձայն չը հանել, շարունակ իւր անթարթ աչքերով այդ խորհրդաւոր մարդու քայլերին հետամուտ լինել. մի երկու քայլ ևս... Աննայի սուր աչքերը կարողացան ճանաչել Աղամին: Միաժամանակ թէ այնքան տանջալի յիշողութեան համար, որին օգնութեան էր դիմում երկար նա, թէ Աննայի համար վերջապէս պարզւեց, որ այդ հասարակ բանւորը՝ ծածկւած հասարակ բանւորա-

կան հագուստում, այդ նա էր...:

— Այո, սա նա է, անկասկած ինքն է որ կայ. ինչ տարօրինակ բան, ինչպէս ես չեմ կարողացել մինչև այսօր նրան ճանաչել, հէնց նրա փայլուն և գրաւիչ աչքերիցը կարելի էր ճանաչել. երկար ընչացքը երկար տարիներ անջատւած լինելով միմեանցից՝ խտացել և երկարացել են, ինչ որ նրա կերպարանքը քիչ ու շատ փոխում է. բայց նրան ճանաչելն այնքան էլ դժւար չէր, ո՛հ, ինչ բախտաւորութիւն, յիմար եմ կոչել ես, իսկական յիմար...:

Նա թագնւելով թփերի խիտ արանքում, մօտեցաւ Աղամին:

Վերջինս նայելով իւր շուրջը և հաւատացած լինելով, որ ոչ ոք չկայ շրջակայքում, ամբողջ մարմնով ուղղւեց և շտապով սկսեց իւր մտադրութիւնը իրագործել:

Նա ունէր ձեռքին բռնած մի կարճ երկաթեայ բան, որով սկսեց ամենայն արագութեամբ քանդել գործարանի ջրանցքի պատը: Նա շատ յաւ հետախուզել, քննել էր այդ իւր ձեռնարկած գործը. ջրանցքի պատը ոչ այլ ինչ էր՝ եթէ ոչ քարերի մի ամբողջ կոյտ. նա սկսել էր քանդել, դուրս բերել յատակի մի քանի քարերը, որոնք սովորով՝ միւս հաւաքւած քարերն ևս կը փլչէին ջրի ուժգին հոսանքից և բաց կանէին մի ազատ անցք գետի յորդ հոսանքի համար: Նրա յատակագիծը շատ հասարակ էր, բայց շատ մեծ փնտս կարող էր հասցնել գործարանին: Բանդւած ջրանցքից շուրջ կը սկսէր արագութեամբ հոսել գործարանի երկու շինութիւնների մէջ, հիմնայատակ անելով բոլոր ինչ, իսկ մի մասն էլ կը թափւէր գործարանի անիւների վրայ, ջարդ ու փշուր անելով բոլոր մեքենաները:

Աննան նկատելով գործարանին հասնելիք վտանգը, իսկոյն դուրս եկաւ թփի տակից, հանդարտօրէն մօտեցաւ

Աղամին. ձեռքը նրա ուսին դնելով խիստ կերպով ասաց.

— Ալեքսան, այդ ի՞նչ ես անում:

Բանւորը յանկարծակիի եկածի նման, բաց թողեց իւր ձեռքից բահը և սկսեց ապշահար նայել աղջկան, շուտ եկաւ և ասաց ինքն իրեն.

— Ճանաչեց:

— Լսիր ինձ, Ալեքսան, դու մեզ մօտ եկել ես ինչպէս մի դող, ծածկւած ուրիշի անւան տակ, հազած ոչ թէ քո իսկական հագուստը, այլ հասարակ բանւորի. ես քեզնից չեմ հարցնիլ թէ այս բոլորը ինչի համար ես աւել. պարզ է այդ բոլորը ինձ համար: Դու վարակւած ես ընդդէմ կապիտալիստին՝ հասարակ և բանւոր դասակարգին պաշտպանելու և արթնացնելու իդէալական դադափարներով: Այդ գաղափարական կոիւր և իդէալը քեզ կաշկանդել, ստրուկ է դարձրել. քո մէջ դեռ թարմ կերպով պահուում է քո նախնիքների անվախութիւնը: Դու համալսարանում այնպէս եռանդով սովորում էիր բոլոր էլեքտրական և մեքենավարական դասերը, այժմ այդ բոլորը իրականացած չեն. քո բոլոր յոյսերը, ինչպէս տեսնում եմ, օդն են ցնդել, անհետացել... բայց կարող է պատահել, որ դու իրաւունք ունիս այդպէս վարելու, թէև ուրիշ մարդկանց համար շատ դժւար է այդ բանը վճռելը, նամանաւանդ ինձ, կնոջս համար:

Մի քանի վայրկեան Աննան լռեց. լռել էր և Ալեքսանը:

— Ես քեզ համալսարանում ճանաչեցի իբրև ամենաազնիւ, բարի երիտասարդի և պատրաստ՝ զոհւելու ամեն մի դէպքում քո ընկերոջ համար. ես քեզ հետ ծանօթացայ և այդ ծանօթութեամբ ես հպարտանում էի իմ շրջանի ընկերների մէջ. քեզ աւելին կասեմ, եթէ ես իմ կեանքում վճռած լինեմ ինձ ընկեր, ամուսին ունենալու,

այդ միայն դու կը լինես, Ալեքսան:

Աննան, առանց ամաչելու խօսում էր իւր այնքան փայփայած և բոլորից գաղանի պահած մտածմունքների մասին. միայն խօսելիս նա քիչ կարմրեց և կուրծքն էլ սկսեց արագութեամբ բարձրանալ ու ցածրանալ:

Ալեքսանը կանգնել էր լուռ և գլուխը քաշ ձգած:

— Մի՞թէ ես սխալւել եմ քո վերաբերմամբ: Դու մեր հանգիստ և խուլ վայրում կամենում ես շփոթութիւն առաջ բերել, բաժանում ես գործարանից բանւորին, որն ապրուստի ոչ մի միջոց չունի: Ես մինչև այսօր սուտ չեմ խօսել, գրասենեակում քեզ ցոյց տւած բոլոր հաշիւներն ուղիղ էին և ես թոյլ չեմ տալ իմ հօրը, որ նա բանւորների հետ վարէ այնպէս, ինչպէս կաթնատու կովերի հետ. դու ինքդ էլ համոզւեցիր, որ ամենաչնչին աշխատավարձի աւելացումով, գործարանն ստիպւած կը լինի փակւելու:

— Պարզ կերպով ես այդ բոլորը տեսայ, ձեզ հաւատացի, որ ոչ մի կեղծիք չկար ձեր հաշիւներում, ասաց Ալեքսանը ցած ձայնով, որ մինչև այդ ժամանակ լուռ կանգնած էր:

— Բայց դու չը գլացար քո ասածը յամառութեամբ առաջ տանելու և այդ խեղճ մարդկանց խաբելու, անւանելով մեր բոլոր հաշիւները կեղծ: Մի՞թէ դա ազնուութիւն է. այդպիսի քայլ ես կարող էի քեզնից սպասել:

— Դու պէտք է ինձ լաւ հասկանաս, Աննա. դու, ես և քո հայրը բոլորովին ուրիշ ենք, աննկատելի այն արագափաղ կեանքի անիւի դիմաց, որը միշտ դէպի առաջ է մղում և նոր, աւելի փայլուն ապագայ է խոստանում: Կարող եմ ես մի քանի մարդկանց համար մտածել հանգիստ, անդորր և ուրախ կեանք, որոնք իրենց կամակորութեամբ կարող են փչացնել ընդհանուր շահերը: Եւ

ես ինձ իրաւացի չեմ համարում այդպէս վարելու: Քո հայրը իւր կամակորութեամբ ինձ իւր դէմ գինեց, ես շատ լաւ գիտեմ, որ նա չէ կարող մեր առաջարկած պայմաններն ընդունել: Թող նրա գործարանը տակնուվրայ լինի, չքանայ իւր առաջւայ հանգիստ ու խաղաղ կեանքը, դա ուրիշներին օրինակ կարող է դառնալ. այն ժամանակ բանւորներից շատերը իրենց ասածը առաջ կարող են տանել, դա ընդհանուրի համար շահաւէտ կը լինի: Եւ վերջապէս ես նւիրւել եմ այս գործին հոգով և մարմնով. ոչ մի արգելք չէ կարող իմ առաջն առնել: Ես էլ քեզ սիրել, փայփայել եմ, բայց պաշտպան հանգիստնալու տգէտ և իրեն շահերը չը հասկացող դասակարգի համար՝ իմ անձն եմ գրել ամբողջապէս նրա տրամադրութեան ներքոյ: Մենք երկուսս ժամանակի ընթացքում կարող ենք շատ երջանիկ լինել. ապա ի՞նչ կտեսն դու մեզ պէս սիրով տոչորւած և ապերջանիկ մարդկանց համար, որոնք տանջւում են, չարչարւում, էհ, երկար խօսելը կարծում եմ աւելորդ է:

Նա կրկին սկսեց իւր կարճ բահով քանդել ջրանցքի պատը:

— Ահիսելք, դու մոռանում ես, որ ես այստեղ եմ, որ թոյլ չեմ տալ քո մտածած շար գործը առաջ տանելու, ասաց Աննան սաստիկ բարկացած:

— Այստեղ եկէք, այստեղ, աղաղակեց աղջիկը աշխատելով դուրս քաշել նրա ձեռքի բահը:

— Ինչքան ուզում ես աղաղակիր, կանչիր, քեզ ոչ ոք օգնութեան չի գալ, դու ինքդ էլ գիտես, որ գործարանում այժմ ոչ ոք չը կայ:

Աննան իւր ոյժերը հաւաքելով, բռնեց Ալեքսանի ձեռքը, աշխատելով արգելիլ նրա կողմից ջրանցքի պատին ուղղւած քանդիչ հարւածները:

Ջրանցքի նեղ անցքի վրայ նրանք սկսեցին քաշկռուել: Աննան աշխատում էր նրա ձեռքից բահը խլել, իսկ Ալեքսանը ամուր կերպով պաշտպանւում էր ձեռքից բաց չը թողնելու բահը. աշխատում էր նրա ուժեղ ձեռքերից դուրս պրծնել, որոնցից ազատւելու համար, նա կամեցաւ անցնել գետի միւս ափը. նա ոտքը դրաւ գետի մէջ եղած մի քարի վրայ, որպէսզի նրա վրայով թռչէ այն միւս ափը, յանկարծ քարը տեղահան եղաւ, սահեցաւ, իսկ Ալեքսանը վայրենի աղաղակով տապալւեց ջրի մէջ...:

Հագիւ ոտքի վրայ կանգնելով. նա կատաղի կոիւ էր մզում ջրի հոսանքի հետ, որը նրան ինչպէս մի փայտեայ տաշեղի, այս ու այն կողմն էր ձգում:

Ջրանցքի պատը արդէն նրա հարւածներից թուլացած լինելով՝ փուլ եկաւ և ջրի մի առատ հոսանք սկսեց դէպի առաջ, որտեղ դեռ կուռւում էր Ալեքսանը՝ ազատւելու յոյսով. ջրի սաստիկ հոսանքը նրան ծածկեց...:

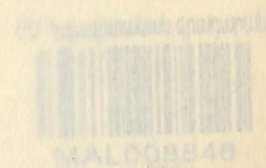
Աննան վայրենաբար նայում էր այդ տեսարանին. նա սպասեց՝ կրկին տեսնելու այդ սև առարկան ջրի երեսին կուլելիս, բայց արդէն ուշ էր...:

Ալեքսան, Ալեքսան, Աստուծ իմ, այս ի՞նչ արի ես, ասաց Աննան թոյլ և դողդոջուն ձայնով և ոչինչ չը տեսնելով ու չը մտածելով, բոլորապէս իրեն նետեց գետի մէջ...:

Մռայլ լուսինը առաջւայ հման լուսաւորում էր իւր շրջակայքը:

Նա տեսաւ, վկայ եղաւ, այդ երկու սիրատուներ և տանջւած զոհերի դիակներին, որոնք ընկել, զոհւել էին միայն՝ աշխարհում եղած տանջանքով լի կարգերը բարեփոխելու պատճառով...:

ՄՀ հայագիտական գրադարան

MAL008846

